

AR...
RA...
SP, 9850

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- K. MIHKLA: Ed. Vilde vanemaist. (Pildiga.)
A. ERS: Eesti poliitilise võitluse brošüür 1870—1884.
P. ARISTE: Uusi läänemere-soome kirjakeeli.
H. PÖLD: Vastukaaluks ja seletuseks minu piiblitõlke
arvustajaile.
D. PALGI: E. Hiir — Sinimäed.
A. SANG: B. Kangro — Sonetid.
O. URGART: K. A. Hindrey — Suremise eod.
H. RAUDSEPP: A. Gailit — Isade maa.
J. KÄOSAAR: M. Metsanurk — Ümera jõel.
L. ANVELT: P. Villemi — Kapten Anton Irv.
E. LAID: ÕES-i Aastaraamat 1933.
Eesti raamatute üldnimestik 1934. a. alates. 16. poogen.

N° 1

25. jaanuar

1936

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1936

ASUTATUD 1906.

XXX

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRÜS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Posti kaotatud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„SuurKarja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermann 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s. XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Suurturg 12, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JAANUAR 1936

NR. 1

EDUARD VILDE VANEMAIST.

1.

Virumaa edelaosas, Väike-Maarja kihelkonnas, asetseb Äntu (vanus kirikuraamatuis „Engdes“) küla, mis on tuntud ka Rastla nime all. Sinna saab Kiltsi jaamast ligikaudu 8 km. Selles külas on elanud kirjanik Eduard Vilde esiisad.

Arhivaar Tiido Lauri teateil pidas läinud sajandi hakul Äntu talu Toma Jürri oma naise Mai'ga. „Wirth Toma Jürri“ ja „Mai“ ongi Vildede suguvõsa esiisa ja esiema“, kirjutab T. Laur Põhja-Eesti revisjoniraamatute alusel ¹⁾. Kirjaniku esiisa Toma Jürri elas 1739.—1804. a. Talu nimetati tema nime järgi „Toma Jürri'ks“. Arvatavasti oli ta talu asutaja ja selle esimene peremees. Tema järglaseks sai poeg Mart (elas 1772—1841), kes omakorda pärandas talu oma pojale Jürile.

Tooma-Jüri talu kolmas omanik, kirjaniku vanaisa Jüri Vilde suri keskealisena 47. eluaastal (elas 1802—1849). Tal oli neli poega: Mart (sündinud 1828), Jaan (sünd. 1832), Jüri, kirjaniku isa (sünd. 22. aprillil 1837) ja Päärü (sünd. 1840), ning tütar Leenu. Kui isa suri, olid kõik lapsed noorevõitu. Talu juhtimine läks vanima poja Mardi kätte, kes oli alles 21-aastane. Mõis aga nõudis teopäevade tegemist. Ei jäänud muud üle — noorukesed Tooma-Jüri talu perepojad pidid rakenduma raskele teoorjusele, et talu käest ära ei läheks. Olukorda raskendasid omalt poolt viljaikaldused. Ei jätkunud noil aastail talu enda viljasaagist. Kord toonud noor taluperemees Mart seitsmest magasiidast vilja, et perel hinge sees hoida ²⁾.

Kirjaniku isa Jüri Vilde hakkas juba 13. eluaastal teopoisiks. Päevast päeva tuli tal suviti varahommikust hilisõhtuni

¹⁾ Tiido Laur, Vildede suguvõsa. EKIA.

²⁾ Tooma-Jüri praeguse taluperenaise Anna Grünblatt'i teateil.

mõisas teol olla. Ja kui oli mõni vaba päev, siis nõudis kodu-
 talu oma osa. Tollal Virumaal taludel kindlaid maakrunte
 polnud. Igal talul oli nii palju põllulõike (kaera-, rukki-, odra-
 jne. lõike), kui palju ta suutis harida ja selle eest mõisale teo-
 päevi teha. Põllulõikude arv noorperemehe Mardi aegu Tooma-
 Jüri talus igatahes ei kahanenud, vaid suurenes noorte perepoe-
 gade agara töö tagajärjel. Kui algas läinud sajandi 50-ndate aas-
 tate lõpul Põhja-Eesti talumaade kruntimine, siis kuulus Tooma-
 Jüri talu jõuka talukohana esimeste krunditavate talude hulka.

Äntu mõisavalla maad mõõdeti alles 1878. a. Siis selgus ka
 Tooma-Jüri talukoha pindala järgnevas suuruses:

Maade aru	Deſſ.	□ füll.	Maade aru	Deſſ.	□ füll.
Mia maa	"	1904	Liſſa heinamaa		
Põllomaa	14	1136	Heinamaa	10	368
Roppel	"	160	Karjamaa	1	1312
Karjamaa	"	656	Kabba soo	"	96
Que aed	"	96	Nõmme maa	"	128
Soonede ja teede al	"	1280			
			Summe	11	1904
Summe	16	432	Ühte kofto	39	944 ³⁾
Liſſa karjamaa					
Lagge ſõõdi ja aru					
karjamaa	11	1008			

See ligi 40-tiinuline talukoht, mille harimine ja mõisalt pä-
 ririseksostmine nõudis visa tööd, ei pakkunud kuigi avaraid tule-
 vikuväljavaateid Tooma-Jüri perepogadele. Jürist vend lahkus
 esimesena talust. Ta asus moonamehena lähedaloleva Pudivere
 mõisa teenistusse. Temast viis aastat vanem vend Jaan suri tiisi-
 kusse. Noorim vend Pääro rentis endale Äntu külast praeguse
 Jaagup-Mihkli talu. Esivanemate Tooma-Jüri (lühendatult Too-
 mari) tallu jäi ainult vanim vend Mart. Ainus õde Leenu sai
 naabertalu Indrek-Antsu perenaiseks.

Jüri Vilde palgati Pudivere mõisa moonameheks 1862. a.
 Ta oli siis 25-aastane. Töökas noormees võitis mõisahärra usal-
 duse ja ta ülendati varsti kupjaks. Pudivere mõisas tutvus noor
 kubjas oma tulevase elukaaslase Leenu Rüüter'iga, kes sinna oli
 tulnud teenijaks.

Kirjaniku ema, neiupõlve nimega Leenu Rüüter (va-
 nus kirikuraamatuis Leno Rüter; mitte Reiter, Reitel ega
 Rüütel, nagu seisab trükiseis), on pärit Järvamaalt Järva-

3) Väljavõte „Entu Moisavalla madest väljarajatud Toma Jurri
 perrekoha Maa-Kaardist“, 1878.

Jaani kihelkonnast K u k s e m a vallast ⁴⁾). Seal sündis ta 4. detsembril 1834. a. Kagavere külas talurentnik K o n s a J a a n i tütreks. Ta oli 7-aastane, kui tema vanem õde Mai abiellus Jaan Brunberg'iga. Sellest abielust sündis, nagu teame, tuntud kirjanik Eduard Bornhöhe.

Ed. Vilde isa ja ema.
(1906. a.)

Nii Kõnsa Jaan kui tema naine Mari surid keskealistena. Seepärast pidid talu tütreks (ainus poeg suri 8-aastasena) juba varakult endale ülalpidamist teenima. Nagu mäletab pr. Landberg, on Leenu Rüüter teeninud tüdrukupõlves Väinjärve valit-

4) Järva-Jaani kirikuraamatute alusel.

seja juures. Neiupõlves olnud ta aga Väike-Maarja kirikuõpetaja Georg-Magnus Knüpffer'i teenijaks tema vanaduspäevil. Väike-Maarja kiriklast siirdus Leenu Rüüter 1864. a. algul Pudivere mõisa, kus ta kohtas Jüri Vildet, kes teda peagi nais.

2.

Pole huvituseta jälgida Jüri ja Leenu Vilde esimest eluaset, sest samas paigas sündis kadunud kirjanik Eduard Vilde. Küsimuse tähtsust omakorda tõstab see asjaolu, et on laialdaselt levinud teade, nagu oleks Ed. Vilde esimest valgust näinud Pudivere mõisa kahekordses kivimajas, nn. „alt-toas“, mis asetses tiikide taga, valitsejamaja külje all.

Tõeliselt elas kubjas Jüri Vilde oma noore naisega, nagu teisedki Pudivere kupjad enne teda, moonamajas. Need viletsad moonamajad, arvult neli, olid mõisahooneist kilomeetri kaugusel ida pool, kidura kuusemetsa läheduses. Praegu on need moonamajad hävinud, ainult vundamendikivid annavad veel tunnistust endisist mõisamooneeste eluhooneist.

Nagu jutustab Pudivere mõisa kunagine köögitudruk Leenu Kivja, olnud igal moonamajal 4 ühetoalist korterit. Toad olnud madalad ja muldse põrandaga. Tilluke aken kuue väikese vaksapikkuse ning -laiuse ruuduga valgustanud ähmaselt ruumi. Sama katuse all olnud ka loomalaudad, mida eraldanud elutubadest vaid palkseinad. Sageli joosnud virts lehmalaudadest sahvritesse.

Säärases viletsas ühetoalises moonamehe korteris veetis Jüri Vilde oma teenistusaastad Pudivere mõisas, esiti poissmehena ja hiljem, arvates 20. aprillist 1864. a., mil ta Simuna kirikus Leenu Rüüter'iga paari pandi, abielumehena. Mööbliks oli tal laud, kummut, kapp, voodi ja toolid, mis ta noorpõlves ise oli äntus meisterdanud. Samas madalas mutimullahunniku-taolises moonamajas sündis ka Eduard Vilde, pärastine eesti saunahurt-sikute meisterlik kirjeldaja. Isa rühmas tal mõisakupjana mõisale tööd teha. Juba enne koitu oli ta liikvel mõisaväljal ja alles õhtuhämaruses vabanes ta mõisateoliste sundimisest ning juhtimisest. Palgaks sai vähekeese raha ja moona mõisast. Selle lisaks oli kupjal vakamaa põllumaad ja lehm käis mõisa karjamaal.

Kirjandusloolane M. Kampmann teeb Eduard Vilde nooremaks vana kalendri järgi ühe päeva võrra ja uue kalendri järgi kahe päeva võrra, kui ta kirjutab: „E d u a r d V i l d e sündis

6. märtsil (21. veebruaril) 1865⁵⁾. Simuna kiriku sünnimeetri-
kas aga seisab, et kirjanik on sündinud „k a h e k ü m n e n d a l
v e e b r u a r i l k e l l 9 ö h t u l“⁶⁾, s. o. uue kalendri järgi nel-
j a n d a l m ä r t s i l. Kirjanik ise on pidanud oma sünnipäeva
5. märtsil (21. veebruaril), milline sünnidaatum kordub kõigis
tema biograafias. Edaspidi tuleks arvata Eduard Vilde sünni-
päevaks 4. märts (20. veebruar) vastavalt tema sünniregistri
algallikale.

Vastsündinud poiss oli märgatavalt oma emasse: tal olid sa-
mad näojooned ja tumesinised silmad nagu emalgi. Ta ristiti 7.
märtsil 1865. a. kohaliku pastori poolt Simuna kirikutoas. Vade-
reiks olid: lüheldane, „rändjalg“ aidamees Toomas Rosenkov,
pikk, peenlane mõisa vanatüdrukust peremamsel Charlotte Lintz
ja keegi Christoph Praual.

3.

Teatavasti ei jäänud Vilded kauaks pärast poja sündimist
Pudiverre. Nad siirdusid Virumaa suurte metsade ääremaale —
Muuga mõisa. Kirjaniku isa sai siin aidamehe koha ja elamiseks
märksa parema korteri, kui tal oli Pudiveres. Tema kasustada oli
Muuga „alt-toas“ kahe ruumika toaga korter, millel olid laudpõ-
randad ja suured aknad. Siin maksti ka rohkem palka. Peale
moona võis aidamees hobust, lehma ja siga pidada, kusjuures
lehm oli mõisatoidu peal. Harilikult ostnud Vilde isa lahja-
poolse hobuse, söötnud selle rammusaks ja müünud ära. Nõnda
teeninud ta perekonnale lisakopikaid. Ema kudunud mõisale
kangaid ja suurendanud omakorda sissetulekuid.

Vilde vanemad kogunud raha laste koolitamiseks. Eriti nad
püüdnud jõude-rublasid tallele panna õpihimulise poja Eedi
jaoks, kes varakult kiindunud raamatuisse. Mõisa teistele teeni-
jaile pole meeldinud, et Vilded olid varanduslikult heal järjel.
Nad kadestanud neid ja andnud mõista, nagu oleks Jüri Vilde
aidamehena mõisa vara omandanud. Kuid ei tohi unustada, et
kirjaniku isa oli õiglane mees, talle ei tulnud mõttesegi oman-
dada võõrast vara. Tema lemmiktegevuseks vabal ajal olnud
mesilastepidamine.

Kirjaniku emal olid suured kirjanduslikud huvid. Tema
algatusel korraldati pikil talve- ja sügisõhtuil mõisa peretoas
lugemistunde. Arukamad mõisateenijad tulid kokku ja loeti kas

5) M. K a m p m a n n, „Eesti kirjandusloo peajooned“ III, lk. 104.

6) Simuna kiriku sünnimeetrika, sissekanne nr. 96, 1865. a.

eastikeelseid juturaamatuid või „Eesti Postimehest“ jutujätke. Enamasti oli ettelugejaks selles lugemisringis aidamehe naine — Leenu Vilde. Ta õpetas ka oma lapsed lugema — esiti poeg Eedi ja hiljem tütar Auguste-Maria, kes sündis Muugas 3. I 1871. Kirjaniku teine õde Ida-Marie suri 3-nädalase hällilapsena (elas 12. VI — 3. VII 1869) ⁷⁾).

Kui mõisniku perekond oli ära sõitnud, viis ema Eedi ja Auguste mõisalossi säravasse saali. Sinna ei tohtinud palja jalu minna, vaid pidid pastlad või kingakesed jalas olema, et läikivale parketile ei jääks jalajälgi. Seal imestleti maast lakke ulatuvaid maale ja keset saali asetsevat Venuse kuju.

Nagu pr. A. Landberg jutustab, on nad vennaga käinud sageli Kõrve metsas marjul. Eduardil olnud kaasas väike revolver, millega ta lasknud sisalikke. Ühes teiste lastega korraldanud Vilde meriröövlite- ja indiaanlastemänge. Vahel löönud nad Kõrve metsas üles mustlaselaagri ja teinud seal ka lõkketuld, mispärast saanud kodus tõrelda.

Veel 1933. a. algul mäletas kadunud kirjanik, kuidas ta poisikesena korraldanud matka-mänge Muuga mõisa mudasel tiigil. Keset tiiki olnud väike saareke, mida ta nimetanud Ameerikaks. Sinna asutanud ta New Yorgi ja selle tähiseks teinud tule üles. Kujutletud New Yorki sõidetud propsidest tehtud väikese lodjaga. Neist „merireisudest“ võtnud osa ka tädipoeg E. Bornhöhe.

Tööd oli kirjaniku isal kui aidamehel Muuga mõisas rohkesti, iseäranis suvel. Siis tuli väljas olla päikese tõusust selle loojakuni. Töötama pidi koguni ülejõu, sest mõis nõudis ülearu palju nii teolisilt kui töö järelevaatajailt. Hinge sai Jüri Vilde natuke tagasi tõmmata talvel, mil tööhulk oli märksa vähem. Hoolimata töörohkusest olnud ta alati nurisematult ametis. Kunagi pole ta kaevanud raskuste üle, sest tema põhimõtteks olnud — olla sõnakuulelik ja alandlik mõisnikele.

Hoopis teist laadi oli kirjaniku ema. Temale ei meeldinud mõisnikkude liigne austamine. Kui juhtunud mõned pahandused, siis pole Leenu Vilde kokkunud oma õigusi kaitsmast kas või paruni enda ees. Üldiselt olnud kirjaniku vanemad Muuga elu-oluga täiesti rahul. Nad oleksid Muuka jäänud kauemaks ajaks, kui poleks lastekoolitamine neid sundinud siit linnadest ja raudteest eemal olevast maanurgast lahkuma ⁸⁾).

7) Simuna kirikuraamatute alusel.

8) A. Landbergi teateil.

Nagu teame, läks Eduard Vilde juba 1875. a. Tallinna kooli. Ta oli kosti peal tädi Brunberg'i juures. Koolivaheaegadel viibis ta Muugas ja jutustas vanemaile Tallinna uudiseid. Suure osavõtuga kuulas poja jutustusi ema, kes täiel määral ei leppinud Muuga eluga, vaid tahtis ka teada, kuidas mujal elatakse ja ollakse.

Pärast tädi Brunbergi surma leidsid kirjaniku vanemad, et nad peaksid Tallinna kolima, kui nad tahavad poeg Eedit edasi koolitada ja ka tütar Augustet kooli panna, sest võõraste hoolde nad ei usaldanud oma lapsi, pealegi oleks laste koolitamine läinud väga kulukaks. Neil põhjusil lahkusid Vilded 1880. a. Muugast ja asusid kogu perekonnaga Tallinna elama.

Linnaelu jagas kirjaniku vanemaile suuri pettumusi. Ei leidunud kohast korterit ega sobivat ametiala. Nad elasid lühikest aega kirjanik Brunberg-Bornhöhe'ga ja tema isaga samas korteris. Jaan Brunbergi sobitusel sai Vilde isa endale koha raudteevabrikus. Kuid siin oli töö väga raske. Tuli tõsta ilmatu raskeid masinaosi, mis käis Jüri Vildel üle jõu, nii et ta tervis muutus hädiseks.

Vääna mõisa valitseja nõuandel kandideeris kirjaniku isa Keila Karjaküla mõisas valitseja kohale. Et tal olid Pudiverest ja Muugast head tunnistused kaasas, palgati ta kohe ametisse.

4.

Uude asukohta — Keila Karjaküla mõisa — siirdus Vilde perekond 1881. a. kevadel. Seal oli mõisnikuks südamehaige vanapoiss Otto von Klugen, Ulrich von Kremeri teisik. Et see veider mõisahärra täiesti mõisa majapidamisest ja põllutööde juhtimisest kõrvale hoidus, siis lasus kogu töökoorem ja vastutus Jüri Vilde õlgadel. Ka tema abikaasal oli kindel amet: ta pidi kolm korda päevas mõisa karja lüpsi juures viibima ja piima hollandrile üle andma. Tütar Auguste ülesandeks oli korjata mõisahärrale marju. Otto von Klugen sõnanud valitseja tütrele: „Korja sina mulle marju! Külalastel on silgused käed, nende nopitud marjad ei maitse hästi.“

Kirjaniku isa pidanud Karjakülas nagu Muugaski mesilasi. Kord sattunud mõisahärra oma jalutuskaigul mesipuude lähedusse. Ärritunud mesilased on tunginud tallé kallale. Ta hüüdnud valitseja tütre endale appi, kes mesilased ta küljest ära noppinud. Hiljem pole von Klugen kunagi enam julgenud minna kapsaaeda, kus olid mesipuud.

Karjaküla ajajärku tuleb pidada kõige lähedamaks ja paremaks Vilde vanemate elus. Nad elasid siin mõisahäärberis, palgatingimused ja tööolud olid kaunis head. Vilded etendasid siin pereisanda ja -emanda osa. Kogu mõisa personaal oli nende käsutada ja elas nende hoolitsusel. Jüri Vilde healoomulise valitsejana võitis kõikide poolehoiu ja lugupidamise. Juhan Busch, 81-aastane vanamees Karjaküla Paisu talust, iseloomustab Ed. Vilde isa järgnevalt: „Oli va' mõnus mees, valge näoga, kõhnavõitu, valge tutthabe ees. Vaatas mõisa töörahva järele, ei ütelnud millalgi halba sõna.“ Kirjaniku ema oli hinnatud eeskujuliku karjakasvatajana. Tema suurest loomaarmastusest oli teadlik ka Otto v. Klugen.

Vildede lahkumine Karjakülast on seotud juba kirjandusega. Nagu teatab pr. Landberg, vahetanud v. Klugen igal suvel toatüdrukuid. Lõpuks võtnud ta endale kellegi püha vana-piiga, kes seletanud talle Piiblit. Sama toatüdruk seletanud mõisahärrale, et valitseja poeg kirjanik Vilde kirjutavat mõisnikkude- ja usuvastaseid raamatuid. Klugen küsinud valitseja Vildelt: „Kas teie poeg kirjutab rumalaid jutte sakstest? Kui ta seda teeb, siis ärgu tulgu enam minu mõisa!“ Rahulikku valitsejat on mõisniku ütlus vähe riivanud, kuid kirjaniku emale on see valusasti vajunud südamesse. Ta käinud mehele peale, et see otsiks endale uue koha, sest võimatu olevat jääda säärasesse mõisa, kuhu ei lubata poega tulla. Jüri Vilde leidiski endale uue teenistuskoha lähedasest Viti mõisast (1893). Karjaküla mõisnik andis omalt poolt head soovitusel kaasa.

Mereäärse Viti mõisa omanik oli parun von Stackelberg, kes oli ümbruskonnas laialdaselt tuntud oma pöörasustega. Temale kuulus ka Vääna ja Humala mõis. Jüri Vilde kui oma uue valitseja vastu oli parun lahke ja sõbralik. Isegi teatud viisakuse ja aupaklikkusega ta kohtles uut pereemandat — kirjaniku ema. Ta ütelnud pereemandale: „Kuulsin oma naabrilt Klugenilt, et teie armastavat loomi. Noh, olge siis ka minu loomadega hästi hoolikas.“ Vilde ema ei jätnud paruni soovi täitmata, ta käidelnud mõisa kariloomi nagu oma lihaseid lapsi. Kord surnud üks suur friisi tõugu härg punasesse. Pereemand ei suutnud sel puhul hoiduda pisarast. Parun imestunud selle üle ja ütelnud endale pool-etteheitvalt: „Teie nutate loomade pärast, aga mina ei suuda vahel inimestelegi kaasa tunda.“

Viti mõisas oli kirjaniku isal natuke rohkem tööd, aga ta sai ka enam palka ja moonat. Põllupinnas oli siin märksa parem. Ja et valitseja-isand laskis põlde hästi harida, kasvas vili ilus.

Parun v. Stackelberg hindas kiitvalt Jüri Vilde tööd, märgates, et tema juhtimisel haritud põllud andsid head saaki⁹⁾).

Kuid seekord tulid raskused mõisatööliste poolt. Viti mõisal olid väikesed kandikohad ja need tegid mõisale päevi. Kantnikud palkasid endile linnast sulaseid, kelle hulgas oli palju logelejaid ja laisku, koguni paadialuseid pätte. Need ei viitsinud tööd teha ja mõisaväljal enamasti pikutasid põõsaste all. Valitseja Vildel, kes oli tuntud heatahtliku mõisasundijana, oli tõsiselt raskusi nende tööle rakendamisel. Lood lõppesid sellega, et allakäinud mõisatöölised surmasid valitseja koera ja viisid kogu tema talvemoona aidast ära. See mõjus rusuvalt kirjaniku isasse. Kogu eluaja oli ta suurima sõbralikkusega kohelnud mõisateolisi, olles teadlik nende raskest töökoormast, nüüd aga tehti ta mõisatööliste poolt puupaljaks. Talle tundus, nagu varitseksid teda alati varga kalduvustega päevilised. See pärast siis rippus endakaitseks revolver tema kirjutuslaua kohal. Tüdinud sealsest pinevast olukorrast, loobus Jüri Vilde 1899. a. Viti mõisa valitseja ametist. Ja ühes sellega ta pööras jäädavalt selja mõisateenistusele. Ta oli juba üle 35 aasta mõisa orjanud, olles mõisnikkude truualamlik teener — piisas sellest.

5.

Kui Jüri Vilde ühes abikaasaga Vitist Tallinna saabus, polnud tal võimalust „aplaagrissse“ minna, ehkki ta oli üle kuuekümne aasta vana. Panipaika asetatud rahasumma polnud nii suur, et kirjaniku vanemad oleksid võinud töötä vanaduspäevi veeta. Pealegi vajab kirjanikust poeg vahetevahel rahalist toetust, sest tema sissetulekud olid enam-vähem juhuslikku laadi.

Kasustades lühikest teenistuse vaheaega, sõitis Jüri Vilde ühes pojaga, kes tollal töötas „Eesti Postimehe“ juures Tallinnas, Venemaa suurlinna Peterburi. Nad veetsid seal mõned päevad. Kirjaniku isale, kes oli harjunud maaeluga, ei meeldinud suurlinna toredus, elav liiklemine ja kõrvulukustav müra. Ta tuli sealt pettunult tagasi ja hakkas endale Tallinnas teenistusk kohta otsima. Et tal olid „head adjustaadid tassenpukis“, leidis ta peagi koha.

Jüri Vilde astus Koch'i kaubamaja teenistusse Tallinnas, Vene tn. 8. Ta sai siin kaubamaja aidameheks ja väravavahiks. Tema ülesandeks oli üles kirjutada, kui palju kaupa sisse toodi

9) A. Landbergi teateil.

ja välja viidi, ja kaubaaida uste ning väravate lukustamine. Ta suks anti talle kauabaaida lähedusest väike ühetoaline korter ja 15 rubla kuus, samuti sai ta priipuud. Kirjaniku ema hooleks oli kodune majapidamine — söögivalmistamine ja rõivaste kohendamine ¹⁰).

Vanakesed Villed elasid teineteisega sõbralikult. Nad sobisid hästi, kuigi iseloomult suuresti erinesid. Jüri Vilde oli vaikse loomuga, armastas omaette mõelda ja arutleda. Kõike ta tegi pikkamööda, aga korralikult. Seevastu tema naine oli alati liikvel. Teda huvitasid kõiksugu küsimused ja elunähtused. Ta jutustanud ise palju ja nõudnud ka külalistelt, et nad oma uudistest pikemalt räägiks. See alatine jutuvestmine mõnikord tüüdanud rahuarmastajat meest. Kui Jüri Vilde pahanud naise jutukuse ja elavuse pärast, ütelnud viimane: „Ei ma sulle poleks tulnud, kui oleksin teadnud, et sa niisugune tossike oled!“ Sellele vastanud poolnaeratavalt mees: „Ma poleks sind räpakat võtnudki, kui sind rohkem oleksin tundnud“ ¹¹). Säärased mõlemapoolsed märkused olid siiski harvad. Enamasti valitses perekonnas suur sisemine kokkukõla.

Kirjaniku vanemad olid täiesti usklikud inimesed. Nagu Simuna, Keila ja Tallinna Püha Vaimu koguduse kirikuraamatud osutavad, on nad igal aastal lauakirikus käinud. Teenistuskoha vahetusel nad siirdusid ka uude kogudusse. Kodus olid Piibel, lauluraamat, oli ka muid vaimulikke raamatuid. Kui mõnel pühapäeval polnud võimalust kirikusse minna, siis loeti pühakirja kodus ¹²). Nad polnud sugugi sellega rahul, et nende poeg selja pööras kirikule ja oli kodanlikus abielus sakslasega. See saksa soost minia valmistas tuska nii kirjanikule endale kui tema vanemaile. Südamelähedasena tundus vanakestele Villedele aga Eduardi teine naine — Linda Jürman.

Oma armastatud miniat õppisid nad lähemalt tundma 1906. a., millal ta elas nende pisikeses korteris Vene tänavas salaja. Teatavasti toimetas Ed. Vilde Helsingis pilkelehte „Kaaki“. Tema abikaasa sõitis Tallinna seda lehte levitama, sest ta polnud nii tuntud poliitikategelane kui Vilde ise ja seetõttu tema siinolemine ei äratanud tähelepanu politsei ringkonnas. Kirjaniku ema oli üliõnnelik, et ta võis varjata oma miniat. Ta tahtis koguni temale abiks olla „Kaagi“ levitamisel. Kuid

10) Villem Sventer'i teateil.

11) Linda Vilde teateil.

12) Villem Sventer'i teateil.

Linda Jürman keelas selle kategooriliselt ära, et vanakesed ei koormaks end asjatult poliitilise süüga¹³⁾.

Esimesil maapao-aastail elas kirjanik Vilde ühes abikaasaga aineliselt raskeis tingimuses. See ei jäänud tema vanemaile teadmatuks. Nende helde süda sundis maapagulasi abistama oma väheseist kopikaist, mis nad olid vanaduspäevadeks kogunud. Suuremaid summasid neil muidugi polnud saata.

Vanakeste paar veetis oma vanaduspäevi Tallinnas kaunis õnnelikult. Suuremaks mureks neil oli poja ja minia eemalolek. Nad ei suutnud kuidagi harjuda mõttega, et nii lähedased omakesed üldse ei tohtinud neid külastada. Isa leppis pikapeale antud olukorraga, aga ema avar vaim ihkas sest kitsast ringist kokku puutesse kaugete omastega. Ta läkitas pikki kirju oma pojale välismaale. Nagu pr. L. Vilde mäletab, olnud ema kirjad väga ladusasti kirjutatud. Neis avaldunud tema loomupärane ja sundimatu jutustamisoskus. Mõnus olnud sääraseid meeleolukaid kirju lugeda.

1907. a. tabas kirjaniku isa peaaegu halvatus. Esialgu esines haigus kergemal kujul, nii et haige võis ametis edasi olla. Kuid mõne aja pärast muutus halvatus raskekujuliseks. Jüri Vilde kaotas meelepidamisvõime ja pidi oma teenistuskohalt Koch'i kaubakontorist lahkuma. Tütar pr. Auguste Landberg üüris vanemaile väikese korteri teisel. Lõpuks, kui haige seisund kord-korralt halvenes, viis pr. Landberg ta enda juurde Harku mõisa, lootes, et värske maaõhk mõjub tervendavalt. Kuid siingi polnud paranemist märgata. Haige isa ei saanud enam hästi rääkida. Viimaks läks ta nii rahutuks, et ei püsinud enam kodus, vaid tahtis ei tea kuhu minna. Arsti nõuandel viis tütar oma isa Seevaldi haiglasse, kus teda paremini võidi ravida kui kodus. Sugulased ja tuttavad külastasid teda sageli, aga ta ei tundnud neid ära. Isegi oma naist ja tütart pidas ta võõraiks. Põline mõisateener Jüri Vilde suri kopsupõletikku 11. detsembril 1908. a. ja sängitati Rahumäe kalmistule.

Emal läks nüüd tütre juurde Harku mõisa elama. Seal oli ta tütremees Landberg valitsejaks. Kirjaniku ema oli vanadusaastail kaunis hea tervisega, ainult jalg oli haige. Ta oli kord Tallinnas kukkunud ja sellest ajast peale oli ta sunnitud kepiga käima. Pikemat teed ta üldse ei suutnud kõndida.

Harkus kodus Leenu Vilde omastele sukki ja luges raamatuid. Peamiselt olid ta lektüüriks kirjanikust poja poolt saade-

13) Linda Vilde teateil.

tud teosed. Ta oli ütlemata rõõmus, et tema nägemine oli hea. Kord sõnanud ta tütrele: „Kui ma lugeda enam ei saaks, siis ma ei tahakski kauem elada.“ Õnneks ei olnudki Vilde ema kunagi tõsiselt haige. Elav kirjanduslik huvi saatis teda kalmuni.

1910. a. kolisid Landbergid Harkust Tallinna, ühes nendega ka kirjaniku ema. Siin veetis ta oma viimsed eluaastad. Mure välismaal viibiva poja ja minia pärast puistas hõbedat ta juukseisse ja röövis viimse eluenergia. Ta suri rahulikult südamehaigusse 31. augustil 1913. a. ja maeti oma mehe kõrvale Rahumäele. Ema surm tuli nii ootamatult, et Ed. Vilde sai surmateate alles siis, kui ema oli juba maamullas ¹⁴⁾).

6.

Vilde vanemad olid pärit eesti talust: isa — Virumaalt Äntust ja ema — Järvamaalt Kuksemalt. Mõlemad õppisid paar talve vallakoolis ja juba noorpõlves hakkasid mõisas teenima. Pole huvituseta märkida, et Vilded olid mõisateenistuses sel aja järgul, millal mõisa mõjuvõim meie maal järjest kahanes. Kui Jüri Vilde pidas kupja ja aidamehe ametit Virumaa mõisades, toimus seal laiaulatuseline taludeost. Läänud sajandi viimaseil aastakümneil, millal kirjaniku isa oli tegev valitsejana Karjaküla ja Viti mõisas, olid talud juba vabanenud mõisakohustustest. Mõisa töö tegid siis kandimehed oma sulastega.

Jüri Vilde oli neid kauaaegseid mõisateenreid, kes oma töökuse ja õiglusega mõisnikkude ja mõisatööliste usalduse võitis. Seda kohusetruud, tasakaalukat ja väsimatut töömeest austati ja hinnati igas mõisas ning tema lahkumisel tunti tõsist kahetsust. Ei tule unustada, et ta põlvnes Äntu Tooma-Jüri (nüüdsest Toomari) talust, kus oli põlvest põlve valitsenud põhimõtte — olla tööarmastaja ja kokkuhoidlik. Neil voorusil rajanes kirjaniku esiisade talu jõukus. See kokkuhoidlikkus arenes mõnel puhul ihnuseks. Nii oli ihne taluperemehena tuntud kirjaniku onu Mart. Vilde sugulased mäletavad, kuidas kirjanik käinud 1887. a. suvel Äntus Toomaril oma onult laenuks raha palumas, et ta võiks ise ajalehte välja andma hakata, kuid Mart pole andnud, kuigi tal olnud suurem summa raha ¹⁵⁾). Jüri Vilde oli ometi heldem ning kunagi ei keelanud ta oma pojale raha.

Oma isalt päris Eduard Vilde selle haruldase töövõime, mis

14) Auguste Landberg'i teateil.

15) Anna Grünblatt'i ja Villem Sventer'i teateil.

võimaldas tal raugematult töötada kirjanduspõllul. Kirjanduslikud kalduvused aga oli ta omandanud oma emalt, kes oli luuleandeline ja omas head jutustamisoskust.

Sarnasus kirjanik Vilde ja tema ema vahel on üllatavalt suur. Nii psüühilised omadused kui näojooned on neil täiesti ühtivad. Tänu Leenu Vilde väärtuslikele iseloomuomadusile, haruldasele andekusele ja tema hoolikale kasvatusel võis Eduard Vildest kujuneda eesti kirjanduse suurmeister.

K. Mihkla.

EESTI POLIITILISE VÕITLUSE BROŠÜÜR 1870 — 1884.

Muu raamatutoodangu hulgas omas brošüür ärkamisajal suurema osatähtsuse kui tänapäeval. Eeskätt olenes see küll toleaege raamatu majandusliku kandepinna mannetusest. Osalt samal põhjusel oli sellal näit. suur menu ka igat laadi „sabadega“ kalendreil, mis hinnalt kättesaadavad ja praktiliste tarvete kõrval mõnevõrra vaimlisigi nõudeid rahuldasiid.

Antud ajavahemikust 1870—1884 huvitavad meid käesolevas artiklis seesugused brošüürid, mille ilmumisel polnud otsustav niivõrd majanduslik moment kui muud erilised põhjused. Sellistena paistab silma terve rida trükiseid, mis etendavad tänuväärt osa eestluse endateostuses, rahvuslikus ja poliitilises kasvatuses. Tingimisi võiks neid ühiselt iseloomustada kui poliitilise võitluse brošüüre. Seejuures mõiste „poliitiline võitlus“ on mõeldud kõige avaramas tähenduses, hõlmates endasse sama hästi ühiskondlik-, kultuur- kui ka parteipoliitilise võitluse.

Osalt oli mainitud brošüüride sihiks rahvusliku mõtte mõju laiendamine sinna, kuhu ajaleht ei ulatunud. Niisugused olid näit. Eesti Aleksandrikooli propageerimiseks levitatud brošüürid, mis lihtsalt äratrükid ajalehekirjutisist, paiguti täiendatud lisadega ja kommentaaridega. Nende ellutärkamine sõltus toleaege ajalehe vähesest levikust. Nad moodustasid endist teatava täiendusvahendi viimasele. Mõned käsiteldavaist brošüüridest seevastu ilmusid otsekohe eri trükis 1), taotelles välist erapooletust parteilises võitluses, mis oli põhjustanud kogu ajakirjan-

1) A. J ü r g e n s t e i n: Erapooletumad mõtted Eesti koduste parteide ja tülide kohta. Viljandi 1883; J. K a p p: Sõnakene seletuseks Eesti Aleksandrikooli segadustele. Tartu 1883. Mõlemad brošüürid ilmusid anonüümselt.

duse jagunemise kaheks vaenulikuks leeriks. Ka neidki võib võtta kaasnähtusena ajakirjandusele, sest nad sisaldavad samu probleeme, mis viimaseski kajastusid, ja eesmärgiks on neil samuti ajalehis keeva erakondade-võitluse mõjustamine nii või teisiti. Vahest üksnes „Kolm isamaa kõnet“, mis ka meie huvi- piirkonda kuulub, evib ajalehist rippumatuid rahvuslikke püüdlusi.

Sisuliselt võiksime kõnealuseid brošüüre liigitella kolme rühma: rahvuspoliitilised ajaloo-käsitelud, Eesti Aleksandri- kooli propaganda-, aruande- ja vaidlusbrošüürid ning parteipoliitilise võitluse brošüürid.

Esmaltmainitud rühma asetaksime C. R. Jakobsoni „Kolm isamaa kõnet“²⁾ ja ka J. Hurda „Pildid isamaa sündinud asjust“³⁾, kuigi too brošüüri-mõõtmeid mõningal määral ületab. On üleliigne sisuliselt neid siin lähemalt käsitleda. Me teame: nad on esimesed trükis ilmunud eesti ajaloo-käsitlused rahvuslikust vaatevinklist. Nende püüe pole mitte ainuüksi rahva „vaimu äratamine“⁴⁾ ning balti autorite seisukohtade ümberhin- damine eesti ajaloo suhtes, vaid nad ühtlasi taotelevad olla oma „eluõiguse eest võitlevale rahvale ka kaitse- ja ründamisrel- vaks“⁵⁾. Ja sellise ründamisrelvana-kihutajana, eestluse enese- usu kinnitajana on eriti „Kolm isamaa kõnet“ mitmeti asenda- matu. Hurda raamatukesel puudub eelmisega võrreldes jõurikas agressiivsus. Seegi omas küll rahvuspedagoogilisi väärtusi, kuid oli siiski vähem sobiv löögirelvaks. Üldiselt esitavad aga mõle- mad eestlaste minevikku seniaimamatus valguses, heidavad nagu sütitavaid kiiri kadunud iseseisvus-aegadesse. Nende mõjul ha- katakse end tajuma ühise rahvusena, jõurikkana ning lootustära- tavana, väärt omama senisest palju suuremaid õigusi ja hüvesid.

Kahjuks pole konkreetseid andmeid, milliseid tundeid ning mõtteid võis äratada niisugune ennekuulmatus, nagu seda oli C. R. Jakobsoni „Kolm isamaa kõnet“, lihtsa eesti talupoja aju- des; missugust kihinat äratas valla- ja koolimajades, kus seda tõenäoliselt üheskooski loeti. Teame ainult seda, et brošüür väga hea mineku leidis ning suure kuulsuse võitis. Esimene trükk oli peagi otsas ning teist kavatses Eesti Kirjameeste Selts välja lasta 10 000 eksemplaris, mis aga trükikoja pankroti tagajärjel

2) St. Peterburg 1870.

3) Tartu 1879.

4) J. Köler J. Hurdale 31. XII 1863, EK1A.

5) H. K r u u s: Ärkamisaja pärandus Eesti ajaloo uurimisele. Aja- looline Ajakiri 1930, lk. 132.

vaid osaliselt teostus ⁶⁾). Isegi veel 1903. a. konstateerib M. Martna nõudmise brošüüri järele nii suure olevat, et müük kolmekordse alhinnaga toimuvat ⁷⁾).

Kuigi Jakobsoni kaasaegsed eesti haritlased tollal juba eri arvamusi omasid rahvusliku liikumise ja selle taktika suhtes, oli nende seisukohavõtt kõnealuse kihutusbrošüüri puhul lahku minev. Fr. R. Kreutzwald kritiseeris ⁸⁾), J. Hurt mõistis hukka, J. Köhler võis sel puhul ainult rõõmus olla. Ja isa Jannsen oli mõistagi hoopis kokkunud. Tõenäoliselt oli just „Kolme isamaa kõne“ trükist ilmumine olulisemaks põhjuseks, miks Jannsen 1871. a. sulges „Eesti Postimehe“ veerud Jakobsoni eest. Sest kohalikku sakslusse mõjus karedasisuline raamatukene kõrgeima kraadini häirivalt, mistõttu sealtpoolt Jannsenile survet avaldati Jakobsoni kaastööst keeldumiseks ⁹⁾). Oli ju nüüd võimalik selgelt ette näha, mäherdusele kardetavale pinnale Jakobsoni poleemika võis kanduda ka „E. Postimehes“. Selle „tule tunglaga“ ilmnes täielikult Jakobsoni sõjakuulutus olevale ühiskondlik-poliitilisele seisundile. Samuti võib arvata, et „Sakala“ loa viibimises 1878. aastani oli tähtsal määral süüdi „Kolm isamaa kõnet“. Sest veelgi selgem oli valitsevale kihile, mida tähendaks säärase mehe nagu C. R. Jakobsoni juhitud eestikeelne ajaleht. Ja just kohaliku saksluse vastutötamine keskvalitsuse juures oligi loa viibimise otseseks põhjuseks ¹⁰⁾).

Samavõrra kui käsiteldav brošüür sai õhutajaks rahvuslikult ja sotsiaalselt allasurutud eesti talupojale, samavõrra tekitas ta ärevust võimukihhi ridades. „Tule tunglaks“ ¹¹⁾), „rahuliku edenemise matusehelinaks“ ¹²⁾) — ja kuis teda kõik ei nimetatud! Jakobsonist enesest sai nüüd mõisnikkude peavaenlane: mässaja, kihutaja, kirikupõlgaja, saksa rahva teotaja. Mõnikord keelduti sealtpoolt annetamast Eesti Aleksandrikoolile põhjendusega, et ka „Kolme isamaa kõne“ autor kuuluvat peakomiteesse ¹³⁾). Kuid veel enam: „Jakobsonil ei olla oma „Kolme isamaa kõne“ avaldamisega midagi vähemat meeles mõlkunud, kui oma kuuljatele ja

6) M. Martna: Carl Robert Jakobson, lk. 160.

7) Sealsamas, lk. 161.

8) Fr. R. Kreutzwald J. Adamsonile 16. VI 1871; Eesti Kirjandus 1909, lk. 190.

9) H. Kruus: Vastasrindliku ajalehe soetamise küsimus ärkamisajal. Õitsituled VIII, lk. 23.

10) Seals., lk. 22.

11) H. Kruus: Ärkamisaja pärandus Eesti ajaloo uurimusele. Ajal. Ajak. 1930, lk. 132.

12) M. Martna: Carl Robert Jakobson, lk. 161.

13) J. Adamson J. Kölerile 28. IV 1872, EKIA.

lugejatele üht luulelist Eesti riiki ette kujutada, mis vast tänapäevani edasi oleks kestnud, kui saksad seda poleks ära lõhkenud¹⁴⁾." Nii kirjutab W. F. Eichhorn veel peale seda, kui C. R. Jakobson juba surnud oli. Sama autori poolt ilmus ka vastusbrošüür „Kolmele isamaa kõnele“, nimelt „Rahu kosutab, vaen kaotab“¹⁵⁾. Ent kogu süüdistus-kampaania Jakobsoni ning tema brošüüri vastu tuli mõlemaile aina tuluks: üha populaarsemaks sai üks kui teine¹⁶⁾.

Kõnesolev brošüür väljendab kujukalt rahvusliku mõtte kandumist ühiskondlik-poliitilise võitluse pinnale. Mitte märkamatu „nihkumine“ balti saksluse armust, vaid õhkupuhastav võitlus — eesõigustega soomustatud kihi vastu üldiselt ning vaimulikkude vastu eriti. Sest just viimased olid oleva korra mõjukamad säilitajad, kellest suurel määral sõltus valitseva sotsiaalse vahekorra suurem või vähem kindlus. Ning tolle agressiivsuse lõppsiht oli endast mõistetavalt ühiskondlik üheõiguslus ning rahvuslik samaväärsus.

Teise rahvusliku ajalookäsitluse, J. Hurda „Pildid isamaa sündinud asjust“ mõju kohta peagu polegi andmeid. Võiks vaid märkida, et 1871. aastal ilmusid „Pildid“ „E. Postimehe“ lisalehes, leides sooja vastuvõtu, mida osalt näitab avalik tänuavaldus autorile sealsamas¹⁷⁾. Eri raamatukesena astusid nad avalikkuse ette alles 1879. aastal. Kahjuks ei tea me midagi tolle leviku suurusest ega ka sellest, mil määral ta suutis võita populaarsust. Vast alles paar aastakümnet hilisemast ajast on M. Martna tähenduse järgi teada, et „Piltide“ müük toimus tublisti alla nominaalhinna¹⁸⁾. Et nimetatud ajal Hurda ajalookäsitluse suhtuti tagasihoidlikult — mida võime järeldada hinnalangusest —, ei tarvitse endast mõista tähendada, et see algusest peale nii oli. Küll on aga igal juhul kindel see, et huvi, mida rahvas pööras „Piltidele“, pole võrreldav vaimustusega, mis osaks sai Jakobsoni „Kolmele isamaa kõnele“. Tähelepanuväärt „Piltide“ ilmumisel eri raamatukesena on asjaolu, et see sündis just siis, kui C. R. Jakobsoni „Sakala“ valitsusvõimude poolt oli ajutiselt suletud. Niisuguse trükkiaandmise aja valimisega võis Hurt taotella oma sellal juba kõikumalöönud juhupositsiooni tagasivõitmist. Viimast sihti aitab kinnitada ka juurdelisatud

14) M. Martna: Carl Robert Jakobson, lk. 163.

15) Tallinn 1873.

16) M. Martna: Carl Robert Jakobson, lk. 162.

17) E. Postimees 1871, nr. 46.

18) M. Martna: Carl Robert Jakobson, lk. 161.

lõppsõna, kus ta langetab teravaid sõnu oma värskete poliitiliste vastaste — Jakobsoni jt. — arvel¹⁹⁾.

Sisult ja esitusviisilt osutuvad „Pildid“ märksa ettevaatlikumaks „Kolmest isamaa kõnest“. Siingi vaadeldakse peamiselt muinasaega, seatakse eestlaste elu-olu ning kultuuritase vägagi helgeisse värvesse. Orduajale seevastu lastakse osaks saada mittemeti teravat kriitikat. Ja säärasena pidi seegi rahvuspoliitiliselt olema tõhusa mõjuga, mida pole põhjust hinnata madalalt.

Üldiselt aga tähistavad need esimesed trükis ilmunud katsetused eesti ajaloo alal juba aastaid käärinud arengu lõppjärku. Eestluse juhtivamad pead olid rea aastate eest aru saanud mineviku tundmise tähtsusest rahva endamõistmisel. Seepärast pööratigi pilk tagasi muistse vabadusaja hämarusisse, et otsida ja leida sealt tugipunkte ja õigustust rahva oleviku edasipüüule. Arenemisjulgest ja rahvuslikku iseteadvust taheti ammutada muinasajast. Neil motiividel oli ju koostatud „Kalevipoegki“. Idee esmakordseks ulatuslikumaks teostuseks saidki „Kolm isamaa kõnet“ ja „Pildid isamaa sündinud asjust“. Mõlemail oli muude tegurite kõrval kahtlemata oma kõrgelthinnatav osa usu äratamisel oma rahvasse ja enda tunnetamisel loomevõimelise ning omapäraseid väärtusi pakkuva kultuuriühikuna. Ning kui see usk endasse oli käes, siis ei pidurdanud miski rahvuse rüpes peituvat omajõu kammitsaist vabanemist. Ürgse ja otse liigutava tuhinaga asuti esmakordselt läbi viima ulatuslikke rahvusüritusi, katsetama olevikuski oma kultuurikõlvulisust Eesti Aleksandri-kooli ja Eesti Kirjameeste Seltsi organiseerimise näol.

Esmaltmainitud rahvusliku suurettevõttega ühenduses näebki päevavalgust terve rida uusi brošüüre²⁰⁾, määratud Eesti Aleksandri-kooli mõtte propageerimiseks, vaidlusteks selle vastastega ja aruandeiks vastava korjanduse tulemusist. Välja arvatud üks²¹⁾, (mis puhtstatistilisena meid käesolevas ühenduses ei huvitagi) on kõigi autoriks EAK-i peakomitee president J.

19) Lk. 156.

20) Eesti Aleksandri-kool. Üks tähtis kuulutus ja palve kõigele Eesti rahvale. Tartu 1871; Die estnische Alexanderschule. Ein Bericht und Aufruf an alle Freunde des estnischen Volkes. Tartu, 1871; Esimene aruanne tööst Aleksandri-kooli kasuks. Tartu 1872; An den Herrn „Unparteiischen“ und an Herrn Pastor Th. Hesse in Sachen der Alexanderschule. Tartu 1877; Avalik kiri H. v. Samsoni herrale Aleksandri-kooli pärast. Tartu 1877; Offene Antwort an den Herrn H. v. Samson. Tartu 1877; Tõine aruanne tööst Aleksandri-kooli kasuks. Viljandi 1879; Kolmas aruanne tööst Aleksandri-kooli kasuks.

21) M. J ü r m a n n: Kolmas aruanne tööst Aleksandri-kooli kasuks. Tartu 1881.

Hurt. Eranditult olid need kirjutised ajalehtedes enne juba ilmunud. Et aga „E. Postimehe“ tiraaž ainult 2000 ümber kõikus, ei piisanud sellest kaugeltki, kui EAK-le propagandat tehti ning vastastega sõnalahinguid löödi ainuüksi nimetatud lehe veergudel. Et EAK-i organisatsioon saaks üldhaaravaks, selleks pidi ta endale hankima mingi avarama leviku-raadiusega propaganda- ja informatsiooni-organi. Seesugusteks kujunesidki vastavad brošüürid, sest nende majanduslik külg ei teinud ülepääsematuid takistusi ning nad levisid hästi. Mis puutub tiraaži, siis trükiti näiteks EAK-i „kuulutust ja palvet“ eestikeelse brošüürina 7 500 eksemplaris²²⁾, saksa keeles 1 000 eksemplaris²³⁾. Peale selle leidis sama tekst iga korjamisraamatu esilehekülgedel²⁴⁾, rääkimata ajalehe-artikleist.

EAK-i brošüüride levitamine sündis abikomiteede kaudu, aga ka üksikmüügi teel²⁵⁾. Peale selle harrastati veel ühiseid lugemisi valla- ja koolimajades²⁶⁾.

Üldiselt on EAK-i propaganda-, aruande- ja vaidlusbrošüürid ühtlasi tõusva rahva kultuurpoliitilise võitluse tähistajad, milliste laiem eesmärk kahepoolne: äratada kaasalöömisele võimalikult kogu eesti ühiskond ja murda läbi võimukihhi eelarvamuste rägastiku, lüüa tagasi kallaletunge, õigustades eestluse omajõu avaldusi. Kõige selle tulemus pidi olema emakeelne kool, mis endast kujutaks eestluse kultuurilise endamääramise esimest sümbolit. Tähendatud brošüüres esineb korduvalt põhjendusi emakeelse hariduse suurest kasust, edasi õigustatakse seal väikerahva olemasolu, rõhutatakse rahvusliku omapära visa kestvust, käsitellakse saksastumisküsimust, polemiseerides pikalt-laialt nendega, kes ei usu eesti rahva püsijäämist, näidatakse, et meil eksisteerivate ühiskondlikkude vahekordade juures on igasugune ümberrahvustumine vaid tegelikkusevõõras unelm.

Eriti kui 1877. a. kohalik sakslus üritab „Neue Dörptsche Zeitung'is“²⁷⁾ energilisi kallaletunge EAK-i vastu, — sest sellest ei saavat muud, „kui aga suurustuse ja kõrgistuse põld, mis mitte õnnistuseks, vaid õnnetuseks peaks tulema“²⁸⁾ —, siis on jälle

22) J. Hurt: Esimene aruanne tööst Aleksandri-kooli kasuks, lk. 11.

23) Seals., lk. 11.

24) E. Postimees, Lisaleht 1871, nr. 51.

25) E. Postimees, Lisaleht 1873, nr. 5.

26) E. Postimees, Lisaleht 1871, nr. 51.

27) Nr. 1; 6; 38.

28) E. Postimees 1877, nr. 7.

brošüür selleks vahendiks, mis nii eesti kui saksa keeles ²⁹⁾ peab üle maa laiali laotama ajalehis ilmunud julgesõnalised vaidluskirjad. Pealegi kus juba ette arvata võidi, et kõikjale levinev informatsioon „sakste“ vastu-kihutustööst aina suuremale korjandusest osavõtule ergutaks. Nii ka sündis. 1877. a. on märgata taas hoogsat tõusu annetiste kokkuvoolus ³⁰⁾, mis osalt kahtlemata seletatav reaktsioonina kohaliku saksluse vastu-propagandale, provotseeritud vaidluskirja julgest ja teravast sõnastusest. Vastulööök oli nii tõhus, et sealtpoolt enam avalikku poleemikat ei alustatud.

Kokkuvõtvalt võiks ära märkida äsjavaadeldud brošüüride-rühma väljapaistvat osa ajastu kandvama idee levitamises ning tiivustamises. Nad aitasid suurel määral eesti üldsust elevil hoida emakeelse kooli ning rahvusliku mõtte suhtes üldse. Kirjutised, mis ajalehtede poolt esitati rahvale sageli osadesse hakitult — saavutades seega korduvat, aga pinnapealset mõju — läkitati brošüüride kaudu kokkuvõtliku löögina tagantjärele eelenute mõju süvendama ja ka avardama sinna, kuhu polnud pääsenud ajaleht.

Vaadeldud brošüüride-grupp on iseloomustav kõigepealt ajavahemikule 1870—1878. Viimaksmainitud aastal tungivad esile uued olusuhted ja probleemid, mis EAK-i küsimuse esialgu nagu tagaplaanile tõrjuvad, hiljem taas esile kergitavad — siis juba kärelda omavahelise võitluse valguses. Nimetatud uued probleemid ja olusuhted kajastuvad aga juba parteipoliitiliste brošüüride veergudel, mille vaatlemisele järgnevas asume. Kuni 1878. a-ni osutub EAK-i brošüüride autor J. Hurt seevõrra kesksuks kujuks meie rahvuslikus ärkamisliikumises, et ühegi tähtsama küsimuse puhul tollal ei saa mööda Hurda nimest. Ta seisab oma terava sulega kõikjal valvel EAK-i eest. Eriti 1877. aasta rünnakute mõjuva ja osava tagasitõrjumisega ajalehis ja eribrošüüres nihkub ta oma populaarsuse tipule. Suur heameel peegeldub Hurda kaasaegsete erakirjades, mis paiguti leiab valmistatud sõnastuse ³¹⁾. Hurt valitseb rahvusliikumist täiel rindel. Ta mõtted emakeelse hariduse suhtes on selged, järjekindlad ja küllaltki radikaalsed. Ehkki vastavalt J. Hurda poliitili-

²⁹⁾ Avalik kiri H. v. Samsoni herrale Aleksandri kooli pärast; An den Herrn „Unparteiischen“ und an Herrn Pastor Th. Hesse in Sachen der Alexanderschule; Offene Antwort an den Herrn H. v. Samson.

³⁰⁾ Offene Antwort an den Herrn H. v. Samson.

³¹⁾ Vt. J. Adamson J. Kölerile 16. II 1877. EKIA; J. Kapp J. Hurdale 5. IV 1877. EKIA; C. R. Jakobson J. Hurdale 4. II 1887. EKIA.

sele orientatsioonile nois brošüüres polnud leida „Kolmes isamaa kõnes“ sähvatanud jõurikast ühiskondlik-poliitilist võitlusvaimu, oli see ometi võitlus omakultuuri eluõiguse eest. Alles siis, kui vahekordade määrajaks saab „Sakala“, kuulutatakse taas sõda ka sotsiaalsele ja poliitilisele survele.

Ent juba enne nimetatu elluastumist kääris ja küpses kuliside taga ühiskondlik-poliitilise võitluse idee, mis „Kolmes isamaa kõnes“ esmakordselt häält tõstnud, kuid hiljem rea aastate jooksul endale avaldumisteid kindlustada ei suutnud. „Sakala“ sünd selgitab aga lõplikult olukorra: ühiskondlik-poliitilise võitluse idee leiab taas võimsa rakenduse, vallutades laiu hulki. Jakobson oma häälekandjaga suudab lühikese aja kestel tõusta rahvusliku liikumise juhiks. Varsti ütleb J. Hurt end avalikes kirjades lahti koostööst „Sakalale“, sest et see „kaevavat usu põhja ja kiskuvat maha kiriku müüre“. Seega algab positsioonivõitlus Hurda ja Jakobsoni vahel, sest esmalt mainitu oma pooldajatega oli niivõrd harjunud juhtimisega, et ei suutnud kujutellagi vastupidist olukorda. Nii ongi tekkinud avalik erakondadevõitlus eesti elus. Hurda seljataha koondub nn. pastorite ehk kiriklaste partei, Jakobsoni ümber „Sakala“ ehk rahvameeste partei — nagu nad vastastikku teineteist sellal nimetasid. Need mõistagi polnud mingid parteid tänapäeva mõttes.

Hurda süüdistuskirjade läkitamisest alates esindavad mainitud erakonnad avalikult lahknevaid ühiskondlik-poliitilisi veendeid ja erinevaid arusaamisi rahvusliku liikumise taktikast. Esimene noist on alalhoidlikum, teine radikaalsem. Õieti oli ka tollegi hetkeni püsinud Hurt-Jakobsoni välispidine ühisrinne olnud vaid illusioon, nagu selgub nimetatute ja nende kaasaegsete erakirjadest. Algusest peale kehastavad mõlemad sootuks lahkuminevaid temperamente ning mitmeti erinevaid tõekspidamisi³²⁾. Seepärast piisas saksa vaimulikkude survest Hurdale³³⁾ — ja välispidinegi üksmeel haihtus seebimullina.

Vastavalt muutunud seisukorrale vahetavad ka edaspidi avaldatud brošüürid oma ilmet: neist saavad nüüd parteivõitluse tooted, mis suunatud omast rahvusest vastaste pihta. Kui seni puudutatud EAk-i brošüüride taga seisis kogu eesti rahvuslik liikumine, siis asetseb vaatluse alla võetavate partei-brošüüride taga vaid üks või teine rahvusliku liikumise erisuund. Kui varemalt brošüüres ilmnev agressiivsus oli sihitud rahvuslikkude

32) F. Tuglas: Eesti Kirjameeste Selts, lk. 29.

33) Seals., lk. 75.

vaenlaste pihta, siis nüüd sai sellest palju teravamgi omavaheline võitlusihha, mis eriti vaheda iseloomu omandas 1883. a. suurtülide keerises.

Mainitud rühma kuulub eel kõige C. R. Jakobsoni saksa-keelne brošüür³⁴⁾, rahvusliku mõtte eripalgete esimest kokkupõrget esitav; edasi brošüürid M. Veskelt³⁵⁾, J. Kapilt³⁶⁾ ja A. Jürgensteinilt³⁷⁾, mis kujukalt kajastavad konflikti edaspidist arengut.

Jakobsoni brošüür mahutab endas saksakeelse tõlke vastusest, mis läkitatud Hurda teisele süüdistuskirjale ning mis ilmunud „Sakalas“. Tõuseb küsimus, miks trükiti mainitud vastus eribrošüüriks üksinda saksa keeles ja mitte ka eesti keeles?

Teame, et „Sakala“ juba algusest peale leidis vaimustatud vastuvõtu rahvahulkade poolt ning et populaarsus Hurda rünnaku järel üha tõusis. Viimast näitab ilmekalt suur kollektiivsete kirjade sadu „Sakala“ toimetusele, mis eranditult kahetseid või pahameelt avaldasid Hurda süüdistuste puhul, tihti teravaidki väljendusi lennutades viimase aadressil³⁸⁾. Siit võib ühtlasi järeldada ka seda, et Jakobsoni vastus „Sakala“ veergudel suurt mõju avaldas ja Hurda vastu seisukohta võtma kihutas. Et kohalik võimukiht mitmesugusel teel Hurda süüdistusi energiliselt toetama asus, see tuli Jakobsoni positsioonile rahva silmis aina kasuks. Võidukalt pareeris ta „Sakalas“ kampaaniat, mis käima pandud tema vastu — nii oma ajalehe kõlapinda ja seega tiraaži ühtsoodu suurendades³⁹⁾. Asjaloo nõnda olles polnud erilist vajadust eestikeelse eribrošüüri avaldamiseks. Mass jälgis „Sakalat“ nagunii kasvava pinevusega.

Ent seda enam oli põhjust avaldada vastus saksakeelse brošüürina. Täheandasime juba, et balti sakslus Hurda-Jakobsoni konflikti puhul Jakobsoni vastu liikvele läks. Kohtuprotsessid, kirikuõpetajate süüdistused kantsleist, salakaebused jms. löid lämmatava õhkkonna⁴⁰⁾. Balti-saksa ajakirjandus järjekindlalt

34) Offene Antwort des Herausgebers der „Sakala“ auf das zweite Angklageschreiben des Pastor J. Hurt, Fellin 1879.

35) Avalik vastus õpetaja herra J. Hurti „avaliku kirja“ peale. Tartu 1883.

36) Sõnakene seletuseks Eesti Aleksandri kooli segadustele. Tartu 1883.

37) Erapooletumad mõtted Eesti koduste parteide ja tülide kohta. Viljandi 1883.

38) Sakala 1878, nr. 34 ja 35.

39) Nii tõusis 1879. a. ettetellijate arv juba 5000 peale; vt. H. K r u u s: Eesti ajalugu kõige uuemal ajal II, lk. 75.

40) C. R. Jakobson J. Kölerile 18. X 1878; E. Kirjandus 1912, lk. 405.

moonutas Jakobsoni väiteid või möödus neist vaikides⁴¹⁾. Tun-
gis kallale, andmata endakaitse võimalust sealsamas. Keisrigi
ette tahetud panna Hurda kaebuskirjutist⁴²⁾. Säherduses olu-
korras oli hädavajalik oma seisukohta avalikult kaitsta ka saksa
ringkondade ees ning veelkord selgelt toonitada oma ühiskond-
lik-poliitilisi püüdlusi, mille vahendiks küll võitlus, kuid lõpp-
sihiks üheõiguslik ja sõbralik kooselu balti-sakslusega. Viimaks-
märgitud otstarbel varustas Jakobson brošüüri vastava pikema
sissejuhatusel, kus ta ühtlasi kinni naelutab balti ajakirjanduse
erapoolikuse⁴³⁾. Samuti võis brošüüri ühe sihina arvesse tulla
Peterburi võimuringkondade täielik informeerimine.

Kahjuks puuduvad andmed tolle brošüüri efektist kohalikule
sakslusele. „Sakala“ ega ka balti-sakslaste häälekandjad ei
juurdle mingil viisil selle küsimuse kallal. Sõnatult möödutakse
tolle ilmumisest. Eestlaste laiemate hulkade mõjustajana ei tul-
nud too kui saksakeelne mõistagi kõne alla.

Kolm ülejäänud brošüüri ilmuvad 1883. aastal. Erakondade
võitlus, alanud Hurda lahkulöömisega „Sakalast“, oli nimetatud
aastal süvenenud ning õige terava kuju võtnud. C. R. Jakobson
oli võimeline veenvalt näitama, et süüdistused tema vastu on
põhjendamatud. Oma terava rahvajuhi vaistu ja oskusega võitis
ta üha laiemat poolehoidu. 1881. aastal langeb Eesti Kirjameeste
Seltsi juhtimine „Sakala“ partei õlule⁴⁴⁾ ning EAK-i abikomi-
teedegi jakobsoniseerumine edeneb kiirel sammul. Otse olu-
kordade sisemine loogika pidi paratamatult viima ka EAK-i üle-
võtmisele jakobsonlaste poolt. Opositsioon Hurda vastu ker-
kiski varsti niisuguse määrani, et selle summutamine võimatuks
osutus. Ülevõtmine ise langes aga Jakobsoni surma tõttu 1882.
aastal M. Veske õlule. 1883. a. algul Hurt vallandatakse EAK-i
peakomitee presidendi kohalt avaliku deklaratsiooni teel ajaleh-
tedes. Nimetatu aga keeldub ning kirjutab avaliku kirja esita-
tud vallandamismotiivide kummutamiseks. Siit meid huvitav
Veske brošüür⁴⁵⁾, mille sisuks Hurda tagandamise lähem põh-
jendamine. Esialgu ilmus too „avalik vastus“ „Sakala“, „Viru-
lase“ ja „Valguse“ veergudel. Kui aga Hurt ka pea- ja abikomi-
teede ühise koosoleku otsusele ei alistunud, võeti mainitud aja-
lehis ilmunud artiklite-seeria kokku kõnesolevasse brošüüri. Li-

41) Offene Antwort. . . , lk. 5 jj.

42) C. R. Jakobson J. Kõlerile 18. X 1878; E. Kirjandus 1912,
lk. 405.

43) Vt. Offene Antwort. . . , lk. 5 jj.

44) Vt. F. T u g l a s: Eesti Kirjameeste Selts, lk. 115 jj.

45) Avalik vastus õpetaja herra J. Hurti „avaliku kirja“ peale.

saks varustati see veel mitmesuguste EAk-i põhikirja-projektidega. Brošüüri lõppu paigutati isegi nuhtlusseaduse paragrahve, tahtes näidata, mida Hurt õieti ära teeninud „põhjuskirjade“ sisseandmise looga⁴⁶⁾. Selline taktivaene liialdus oli ajajärgu võitlusvaimu tippsaavutis.

Nii oli tõenäoliselt üheks brošüüri trükkimise põhjuseks soov Hurda nõrka positsiooni täielikult murda, et ta lõppeks ometi loobuks rammukatsumisest abikomiteede enamusega. Teiseks põhjuseks võis olla siht levitada vaidluskirjutist ka eestlaste lõunapoolsel alal, kus domineerisid hurdameelsed „E. Postimees“ ja „Olevik“. „Virulane“ ja „Valgus“, kus „avalik vastus“ varem ilmunud, kahtlematult sinna ei küündinud. Ja „Sakala“, mis lõuna pool oleks võinud arvesse tulla, oli siiski vähe tähtis, sest kannatas peale Jakobsoni surma hiiglasuurt tagurpidiminekut. 1883. a. oli tiraaž ainult 1000 ning mõni aasta hiljem ka hanes sellestki poole peale⁴⁷⁾.

„Pastorite parteist“ reageerib J. Kapp anonüümse brošüüri-
riga⁴⁸⁾, käsitelles seal rea punkte, mille ümber EAk-i tüli keerlevat. Kõigi arutluste vääramatuks tulemuseks on: „rahvamehed“ üldse ja Veske eriti on tülide algataja ning kõige kurja juur. Milliseil põhjusil Hurt ise vastamiseks sule haaramata jättis, on raske öelda. Kas tundis ta resignatsiooni, olles teadlik Veske „avaliku kirja“ hävitavast mõjust, või suhtus ta sellesse üleoleva põlgusega, olukordi mitte õieti hinnates? Või oli põhjuseks koguni kaalutlus riigivõimu poole pöörata, olles täies teadmises oma seisukorra lootusetusest, mida enam poleks suutnud päästa sulega? Neist tundub viimaks mainitud asjaolu tõenäolisemana, sest me teame, et ta hiljem palus võimudelt kõikide abikomiteede sulgemist⁴⁹⁾.

Tüliküsimusi EAk-i asjus oli hea hulk. Loendada neid siinkohal pole tarvidust. Märgitagu üksnes seda, et suurtes joontes oli rõhuv enamik neist tagasiviidavad kummagi erakonna üldvaatekohale: „Sakala“ partei asus demokraatlikumail ja radikaalsemail seisukohtadel, Hurda pooldajad aga nägid küsimusi vähedemokraatlikust ning alalhoidlikumast vaatevinklist. Kõige sobivamad näited oleksid kooli ulatuse küsimus ning pea- ja

46) Nimelt süüdistasid „rahvamehed“ Hurta sihilikus valede põhikirjade sisseandmises võimudele.

47) Vt. „Sakala“, 23. III 1928.

48) Sõnakene seletuseks Eesti Aleksandri kooli segadustele.

49) Vt. H. K r u u s: Eesti Aleksandri-kooli komiteede likvideerimise küsimus a. 1883—1886. Ajal. Ajak. 1931, lk. 148.

abikomiteede võimusuhte küsimus. Arusaadavalt oli ka selliseid tülipunkte, mida ühe või teise üldseisukohaga seletada ei saa. Sääraste puhul olid mängus peamiselt puhtisiklikud sümpaatiad, näit. J. Köleri laenuküsimus.

Mõlemad viimati puudutatud brošüürid on toonilt ja väljendustelt teravamad eelpoolvaadelduist. Neis hakkab nagu hajuma too suur ja selge joon, mis iseloomustas eelmisi vaidlusi. Tundub langevat kõrvale asjalikkus. Selle asemel rühivad võidukalt esiplaanile prestiižiküsimused — „oma auu ja oma kasu“⁵⁰), tarvitades kaasaegse arvustaja väljendust. Ja võitlusvahendina figureerivad sageli sihilikkus, teravad ning lopsakad sõnad vastaspoole aadressil.

Mõlema brošüüri ilmumine leiab ajakirjanduses vastukaja. Sellekohaselt, kumba erakonda üks või teine ajaleht esindab, kujuneb ka sõnavõtt kas kiitvalt-soovitavaks või hukkamõistvaks. Näit. võtab hurdameelne „Olevik“⁵¹) Veske brošüüri avaldamise puhul sapise tooni, seevastu aga „Virulane“⁵²) ütleb ainult hindavaid sõnu. Kui ilmub Kapi brošüür, ruttab jälle „Olevik“⁵³) seda õhinal ülistama. Küsimused, millist mõju on avaldanud üks või teine brošüür, millist vastuvõttu leidnud rahva poolt, ei leia ajalehis kahjuks mingit arutlust.

Samas seoses avaldab veel A. Jürgenstein anonüümselt brošüüri⁵⁴). See püüdleb käimas olevate tülide erapooletut analüüsimist, mis ka küllalt hästi õnnestub. Olgugi et autor sellal oli juba veendunud jakobsonlane⁵⁵), suudab ta ometi teatava distantsiga kaasajale vaadata, kõrgelt hinnates nii ühe kui teise voolu teeneid eesti rahvuslikus liikumises. Igatahes mõjub Jürgensteini sõnavõtt hoiatava häälena kesk lokkavat tülitsemist, mis juba kippus muutuma pimepäiseks, küsimata, kuhu sel viisil kogu rahvusliikumise jätkatakse. Murelikult aimab autor valitsevas sõimlemismeeleolus tuleva langusaja tärvavaid idusid, kõneldes „tähtjast ajast“, mis „ukse ees seisab“⁵⁶). Ja me teamegi, et venestusaegne „poliitiline võitlus“ laskis tõeks saada Jürgensteini kartusel.

50) A. Jürgenstein: Erapooletumad mõtted Eesti koduste parteide ja tülide kohta, lk. 10.

51) 1883, nr. 43.

52) 1883, nr. 43.

53) 1884, nr. 3.

54) Erapooletumad mõtted Eesti koduste parteide ja tülide kohta.

55) F. T u g l a s: A. Jürgenstein; E. Kirjandus 1933, lk. 215.

56) Vt. lk. 12.

Üldjoontes olid käsitletud parteipoliitilised brošüürid ühelt poolt lahkkelide-traagika kehastajaiks, mida kohtame eestlaste ärkamisaegseis üritusis, teiselt poolt avaldavad aga siiski suurt positiivset mõju tõusvasse ühiskonnasse. Väljaspool kahtlust on see ergutus, mida ühiskondlik mõtlemisviis neist ammutas, mis tegi lähemalt teadlikuks aja ülesannetest ja eestluse vajadustest. Teadagi, et vaidlused eesti omade suurmeeste vahel enamgi huvi tõstsid ja seisukohavõtule kihutasid, kui seda tavaline vaidlus ja vastuolu sakslusega iial oleks suutnud. Suuremat huvitumist rahvusküsimusist aga vajas siiski veel tardunud talupoegade mass, et kujuneda ikka kindlamalt iseteadlikuks eesti ühiskonnaks. Tõsi küll: parteilised brošüürid aitasid hajutada tundelist ning kergesti vaimustuvat „eesti venna“ psüühikat, mis hoidis südames tundesoojust iga tegelase vastu, kes püüdis kuidagiviisi eesti asjale olla kasulik. Ja selline tundeeluline ühisvaimustus oli teatav väärtus omaette, mis aina kasuks oleks tulnud eestluse sihtide taotelemisel. Aga ometi mainitud kaotus oli väiksem kui võit, mille saavutas rahvuslik-ühiskondlik mõte värskest ning elektriseerivast võitlusvaimust, laiali kantud parteipoliitiliste brošüüride poolt. Ning lõppeks polnud ka vastavate brošüüride rahvast-lõhestav tähendus üleliia suur seepärast, et C. R. Jakobsoni hiiglamõju — mis peale ta surmagi ei lakanud — oli koondanud suure osa rahvast „Sakala“ partei seljataha. J. Hurta toetas peamiselt kitsam sõprade ja ametivendade ring.

Mõjuvaim tõendis poleemika ergutavast mõjust rahvasse oleks EAK-i sissetulekute rekordiline seis 1883. a.⁵⁷⁾ Siit näeme-järeldame kõige selgemalt, et põnevad vaidlused rahvuslik-ühiskondlikele küsimusile üha pingsamalt kaasa elama ajasid.

Lõpetades käesolevat ülevaadet võiks veel üldiselt tähendada, et rahvuslik mõte kogu oma eripalgsuses leidis kõnesolnud brošüüres tõhusa, hästileviva teguri, mis mõjustamata ei jätnud kaugemaidki kolki. On väljaspool kahtlust: nendeta oleks olnud tublisti raskendatud sellise tihedalt kogu eestlaste maa-ala läbipõimiva EAK-i abikomiteede võrgu loomine ja funktsioonimine, nagu me tegelikult sellal näeme. Niisama pole kaheldav, et rahvusliku mõtte pinget tõus muude faktorite kõrval ka käsitletud brošüürele tänu võlgneb. Need immutasid ka massidesse selgemat arusaamist rahvuslik-ühiskondlikest tarvidustest ja püüdlustest, mis teadlikkude eestlaste peades juba kindla kuju võt-

57) E. Postimees 1884, nr. 5.

nud. Pea kõik toleaeagsed määravamad küsimused, mis nii või teisiti ühenduses rahvusliku liikumisega, kajastuvad neil lehekülgedel. Sealt tabame võitleva eesti ühiskonna innukat teotsemisiha ja hoogsat tõusu; hiljem ohjendumatust, ummisjalu tormamist.

Ei kunagi varem ega ka hiljem ole märgata eesti brošüüritoodangus mingeid vasteid, kust leiaksime akuutseid rahvuslikke ja ühiskondlikke probleeme ning nende ümber keevat võitlust samas ulatuses, milles avalduks ajale iseloomustav sama reljeefselt. Ses suhtes on aruteldud poliitilise võitluse brošüürid ainulaadsed. Enne antud ajavahemikku polnud eesti rahvuslik mõte veel küllalt küps, puudus alles selgem teadlikkus ideist ja üritusist, mille eest ja mille ümber käsitletud ajastul brošüüri võitlust peeti. Hiljem aga venestussurvega kaasnev tsensuuri tihendamine lõikab sellel nähtusel ühe hoobiga elusooned läbi, surub eesti ühiskonna enda-avalduse püüded pika aja kestel tihendatud teraskaane alla, kus need moonduvad ning vastikuid vesivõsusidki ilmutavad. Ka ajakirjanduse osatähtsuse tõus poliitilise tegurina aitas sääraseid brošüüre hiljem teha liigseks.

A. Ers.

UUSI LÄÄNEMERE-SOOME KIRJAKEELI.

Kolmel soome-ugri rahval on kirjandus ja kirjanduslik keel tõusnud ülemaailmselt tunnustatud tasemele, nimelt ungarlasil, soomlasil ja eestlasil. On aga meie muilgi hõimlasil olemas osalt üsna vana kirjanduslikku pärimust, nagu laplasil, sürjanitel, votjakitel, tšeremissidel ja mordvalasil, ehk küll viimaste kirjandus on olnud suurelt osalt üksnes vaimulikku laadi. Pärast Maailmasõda on Venemaal elavate suuremate hõimlaste kirjandust siginenud õigegi tõhusalt ning on püütud ühtlustada murretevahelist ühiskeelt. Läänemere-soome keelist oli kõige viimase aja peale soome ja eesti ainult liivi keelel olnud pidevat vähest omakeelset ilu- ja tarbekirjandust ning sellega käsi käes arenenud kirjutatud keele traditsiooni. Karjala ja vepsa keeles rahvale endale määratud teoste arv piirdus mõne juhusliku eri murdes, eri kirjaviisis ja eri tähestikuski avaldatud väljaandega. Vadja keeles ei ole seni olnud ühtki vadjalasile määratud trükisõna ega usutavasti ilmugi, sest mõnesajapäine välja-

surev vадja hõim ei ole enam suuteline vähimaikski omakirjanduslikeks üritusiks.

Käesoleva kümmeaastaku algus on aga peaaegu üsna ootamatult sünnitanud kolm uut läänemere-soome kirjakeelt koos kavakindlalt arenema hakkava kirjandusega: v e p s a, t v e r i - k a r j a l a ja i n g e r i. Nende uute kirjakeelte tekkimise on põhjustanud Nõukogude Vene praegune haridus- ja sisepoliitika: tõsta laiade rahvahulkade hariduslikku taset ning tutvustada riigi sotsiaalset või majanduslikku olukorda iga rahva emakeeles, ja vältida šovinistliku kolgapatriotismi arenemist rahvuskultuurilise autonoomia näol.

Vepslased, keda 1926. a. demograafia andmeil oli umb. 32 800 hinge ja kellest umb. 31 100 hinge oli nimetanud vepsa keelt emakeeleks, asuvad kolmes rühmas. Kirjandusliku keele aluseks on võetud keskvepsa murded, mis on tajutavad ka põhja ja lõuna murde kõnelejaile. Vepsa keel on nagu tveri-karjalagi üsna tugevasti kannatanud vene keele mõju all. Peaaegu kõiki moodsaid kultuurmõisteid tähistatakse vene keelest laenatud sõnadega, nõnda et noores kirjakeeles pole sugugi kummaline kas või niisugune koolilugemiku pealkiri „Literaturnij hrestomatij vepskijale nacal'nijale školale“. Olgu siinkohal mainitud, et meie vanem kirjakeel pole sugugi vähemal määral läbi immutatud alam- ja ülemsaksa laen-ainestikuga. Vepsa kirjakeeles leidub laensõnade kõrval ka küllalt ohtrasti uusi tuletisi, nagu muide kooligrammatikast mainitagu: *ezivajeh* 'eessõna', *kaks'jajzed an'kulundad* 'kaksiktäishäälikud', *lugovaihed* 'arvsõnad', *radvaihed* 'tegusõnad', *kändused* 'käänded', *yks'lugo* 'ainsus', *äilugo* 'mitmus', *abuvaihed* 'postpositsioonid' jne. Uute sõnade tuletamisel on sageli käidud soome keele eeskujude järgi. Niihästi vepsa keel kui ka teised kaks uut kirjakeelt tarvitavad ladina tähestikku ja baseeruvad ortograafiliselt soome õigekirjutuse põhimõtteil, mis Ahrensi kaudu on meilgi maksmas. Et aga vepsas leidub häälikuid, mida ei ole soomes, siis on võetud abiks uusi diakriitilisi märke või toodud tähestikku mujal tarvitata vaid ladina alfabeedi tähti: *c*=tš, *ç*=ts, *s*=š, *z*=z, läbikriipsutatud *z*=ž¹⁾. Palatalisatsiooni tähistatakse apostroofiga hääliku kõrval: *l'*, *z'*. Karjala tähestikus on palatalisatsiooni tähistiseks peata *j* — *ʝ*, ja mainitule lisaks *b* vene *ы* sarnase hääliku märgina. Mõlemas keeles on *y* ü märgiks.

1) Trükitehnilistel põhjustel on käesolevas läbikriipsutatud *z* asemel kõikjal tarvitatud *ž-d*.

Järgnegu näide vepsa keelest — *vepskijan kel'* — F. Andrejevi koolilugemikust:

Keväz'.

*Peiväd pidembad, rousthaspei vai-
gatab,
Kaikjal lägaizēd, uhkustui järv,
Dorog musten', linduižed vicur-
tas —
Keväz' astub! Lähte vanh tal'v!*

Kevad.

*Päevad pikemad, räästast tilgub,
Kõikjal pori, tulvas järv,
Tee mustenes, linnukesed viserdav-
vad —
Kevad tuleb (= astub)! Mine, vana
talv!*

1926. aasta rahvaloenduse andmeil oli karjalasi Nõukogude Venes umb. 248 100 hinge, kellest umb. 239 600 isikul oli karjala keel — *karielan kieli* — rahvuskeeleks. Sellest üldarvust asus väiksem osa vastu Soome raja Karjala autonoomsel alal ja suurem osa, umb. 140 600 hinge, lõuna pool Novgorodi ja Tveri maakonnas. Nn. Raja-Karjalas on soome kirjakeel karjalaste kirjanduslikuks ning ühiskeeleks. See ala on nõnda lähedalt olnud ühenduses soome kultuuriga, et soome keele oskus on vähemalt meeste hulgas olnud teatud määrani üldine. Sellepärast ei ole olnud suuremaid raskusi soome keele ühiskeeleks võtmiseks. Teised on lood Tveri rühmaga. Siin ei ole olnud peaaegu mitte mingisugust kontakti Soomega. Siinne karjalane saaks vaevu aru kõige lihtsamast soome keelest. Sellepärast oli tveri-karjalastele oma kirjakeele loomine tarviline. Kuivõrd see kirjakeel erineb muist läänemere-soome keelist, osutab rahvapärimuste kohta käiva sissejuhatuse algus:

Ei ollun veššälä i mieluzja ielline karielazin trudiecijoin elända. Pitillä talviloillakäveldih hyö ruavonke toine toizeh gorja eländia viättämäh. Naizet ruaduassja složitt^h virtä omah ju-gieh eländäh näh, a mužikat enämmaldi suatt^h sanella suarnua.

Ei olnud lõbus ega meeldiv endine karjala töötegitajate elu. Pikil talvil käisid nad tööga teine teisel kurba elu veetmas. Naised töötades seadsid laulu oma raskest elust, aga mehed enamalt taotsesid jutustada (sõnelda) jutte.

Ingeri keel on tegelikult ka karjala keele murdeid, kuid juba ammusest ajast elanud isepäinis hajali mööda Ingerimaad. Mainitud aasta rahvaloenduse järgi oli ingeri keele kõnelejaid umb. 16 100 hinge. Usutavasti on see arv aga suurem, sest peale venestumas olijate, kes registreerisid endid venelasiks, on osa nimeetanud naabruses elavate Ingerimaa soomlaste mõjul oma kodukeelt soome keeleks. Olgu öeldud, et meilgi ei tehta Eesti-Ingeris vahet soomlaste ja ingerlaste vahel, kuigi ka meil ainult apostliku-õigeusuline osa Ingeri rahvastikku on algupäraseid ingerlasi. — Ingeri kirjakeel on õige soomeline, sest sellesse on

toodud ohtrasti kultuurmõisteid soome keelest, ja kirjakeele loojad on üldse üsna tihedalt hoidnud kinni soome eeskujudest ning põhimõtteist. Eesti keelest ei ole ingeri keel väga kaugel, eriti meie Virumaa idamuraidest:

Mänin miä kerran tiitä myyt ja äkkistää kuulin märnämistä. Tiil huusi paime. Hää juuksi peltoo myyt ja mörni. Hänen eessä juuksi kaks sutta. Yks oli suuri, toin piinempi ja sil oli seläs lammas.

Läksin ma korra teed mööda ja äkki kuulsin kisamist. Teel karjus karjane. Ta jooksis põldu mööda ja kisas. Tema ees jooksis kaks hunt. Üks oli suur, teine väiksem ja sel oli seljas lammas.

Esitatud kolm uut kirjakeelt pole huvitavad üksnes filoloogias seisukohalt, vaid nendega käsitades käib kolme lähedase hõimurahva kultuuriline ja rahvuslik tõus. On eriti vepslastest teada, et nende hulgas pole enam endist tõhusat ümberrahvustumist, vaid vepslaste arv suureneb nähtavalt. Kuigi praegu kõige kolme keele kirjandus piirdub peaaegu üksnes kooliõpikutega ja propaganda-väljaannetega, on siiski tehtud suur algus, millest võib loota, et talle järgneb pidev traditsioon.

Viimaste Nõukogu-Venest tulnud teadete järgi olevat kavatsusel luua ka a u n u s e kirjakeel nn. Raja-Karjalas.

Paul Ariste.

VASTUKAALUKS JA SELETUSEKS MINU PIIBLI-TÕLKE ARVUSTAJAILE.

„Eesti Kirjanduse“ toimetusele tuleb olla tänulik selle eest, et ta on avanud oma ajakirja leheküljed sõnavõtule „Piibli lühendatud väljaande“ alusel eesti piiblitõlke paranduste kohta enne uue täie Piibli trükist ilmumist. Nii on tõlketöötajal võimalik veel enne täie Piibli trükkimist kasustada toodavaid õiendusi ja näpunäiteid selle tähtsa raamatu väljenduste ja keele kohta. Ja „Piibli lühendatud väljaanne“ pakub ka juba küllalt materjali kogu tõlketöö hindamiseks, nagu seda näitavad uue piiblitõlke arvustajate mag. Hugo Masingu ja mag. S. Aas-lava arvustused „Eesti Kirjanduses“ 1935. a. nr. 11 ja 12 (lk. 500 jj. ja 544 jj.).

Mõlema arvustuse kohta oleks mul sõnake ütelda. Ja et need arvustused väga erinevad teineteisest oma väljendusviisi ja

sihi poolest, kumbki neist ka käsitab Piibli iseosa, siis esitan oma vastulaused kummagi väidete kohta eraldi.

1.

Mag. Hugo Masingu arvustuse kohta on mul öelda järgmist.

A. H. M. mõõdupuu pole õige.

Kõigepealt pole H. M. sugugi küsinud, missugust tööd minult on nõutud. Minu töö pidi olema, nagu sellest olen kirjutanud ja mag. S. Aaslava oma arvustuses seda on võtnud arvesse, peaaesjalikult silumistöö eesti keele suhtes endise tõlke võimaliku säilitamisega ja ainult hädatarviliste sisuliste parandustega. Ka pidi mu töö vastama kiriku nõuetele. See kõik on midagi teist kui moodsa usuteaduse nõuded. Tõlget, mida mag. H. M. arvamise järgi „eestlasil praegu oleks juba õigus nõuda“, ei ole minult mitte nõutud.

Teiseks teeb H. M. enese liiga täiuslikuks heebrea keele tundjaks: ta samastab oma tõlget otse heebrea tekstiga, tuues oma tõlke **H** tähe all (= heebreakeelne tekst) ja ei mitte **M** all (= H. Masingu tõlge), nagu see oleks olnud ainuõige. Selle tõttu ei näi temal minu töö arvustamisel vaja olevat muid allikaid kui iseenda keeleoskust. Ainult võrdluseks ta toob esile Kautzsch'i (**K**) teksti piibli- ja Soome (**S**) VT (Vana Testamendi) uue tõlke ja leiab neis mõlemas ainult „võrdlemisi“ vähe vigu (lk. 500) ja valetõlkeid (lk. 506). Et ka vanal kreekakeelsel tõlkel **LXX**, mis 200 aastat e. Kr. ja seega veel elava heebrea keele oskuse ajal on valmistatud, midagi oleks ütelda, sellest H. M. ei hooli. Niisama vähe ta hoolib süüriakeelseist tõlkeist, milledest Peschitto ulatub peaaegu apostlite ajani tagasi. Ta vaatab ka ainult ühteainsasse sõnaraamatusse, vist küll Frants Buhl'i toimetatud Geseniuse omasse, teisi aga ta ei arvesta*).

Ka eesti keele suhtes tahab H. M. minule olla ainumõõduandev, ühtegi teist autoriteeti ta ei nimeta. Ja isegi saksa keelt ta püüab mulle õpetada, kes ma tema silmis isegi mõtlevat saksa keeles. Niisugune, ainult oma silmapilksetele teadmistele püsti-

*) Heebrea keele sõnaraamatul on ladina ja kreeka keele omade kõrval see iseäraldus, et nad sõnatähenduste märkimises vahel sugugi ühte ei lähe. Sama Geseniuse sõnaraamat on selle poolest Tartu professorite Mühlau ja Volck'i väljaandes hoopis teine kui Kopenhaageni prof. Frants Buhl'i väljaandes.

tatud platvorm viib aga arvustaja õige veidratele otsustele. Selleks näiteid.

H. M. ütleb, et mina Jes. 41, 19 esineva puu nimetuse „v a h e r“ olevat võtnud saksa keelest selles arvamises, et saksa „Ulme“ on eesti „vaher“, sest tema olevat märganud, et enamik saksa keele rääkijaid nimetavat „Ulme’t“ vaht-raks teadmata, et see on jalakas. Mina küll nii viletsate saksa keele rääkijate hulgas pole liikunud, kes ei teaks, mis on „Ulme“. Miks aga mina Jes. 41, 19 esinevat puuliiki nimetasin vahtraks, seletub sellega, et kõik sõnaraamatud ei ütle, et sel kohal Piiblis on tegemist just jalakaga. Buhl küll rahuldub „Ulme’ga“, kuid Mühlau ja Volck’i sõnaraamat ütleb *robur*, mis tähendab üldse kõva puud, ja *ilex*, kõva tamm. Julius Fürst’i sõnaraamat aga ütleb: „üldse kõva puu“ nagu jalakas või plataan (vahtra tõugu puu). E (endine eesti tõlge) ütleb „paremat sugu mänd“ ladinakeelsete tõlgete järgi, kus leidub *taeda*. LXX ütleb *λευκή*, valge pappel. Venekeelne tõlge (V) ütleb яворъ, mis täh. lõunamaist vahtrat nagu чинара’gi. Elberfeld’i saksakeelne p.: Platane. Peaasi sellel kohal oli, et oleks nimetatud kõva puu, ja mulle sobis valikust vaher paremini kui jalakas, sest et ma siin venelast enam usaldasin kui sakslast, keda H. M. järgib.

Samuti ei seletu „õ n n i s t u s e“ asendamine „õ n d s u s e g a“ minu rippuvusega saksa keelest või puudulikust saksa keele oskusest järgneva „Heil“ ja „Seligheit“ mõistete segiajamisest, nagu H. M. julgeb väita, vaid hoopis sellest, et Ps. 65, 6; 91, 16 ja teisel esinev heebreakeelne sõna on ühte tüve nimega J e e s u s, kes on kristlaste „Õnnistegija“. „Õndsus“ ja „Õnnistegija“ kuuluvad minu tõlkes niisamuti ühte kui saksa keeles „Heil“ ja „Heiland“, ladina keeles „salus“ ja „Salvator“, vene keeles спасение ja Спаситель, soome keeles „vapahdus“ ja „Vapahtaja“, heebrea keeles *jēšā’* ja *jēšūa’*. Vastaval tüvel algkeeles (*jš’*) on tähendused: abi, pääst, vabastus, õnn, õndsus jt., aga mitte kunagi „õnnistus“, mis on saksa keeles minu teada „Segen“ ja mille vasteks heebrea keeles on tüvi *brk*. Ma usun, et H. M. seda kõike teab. Ent temale nagu ei näi meeldivat VT sidumine Jeesusega, nii kui see ka mõnes teises näites veel tuleb nähtavale (Jes. 53, 8, Hoos. 2, 2).

Et ma mõtlemata, lihtsa „lohakuse“ tõttu, oleksin jätnud parandused tegemata kohil, kus E ja P (Põld) käivad kokku, mille tõenduseks H. M. toob „rabavaid näiteid“, julgeb vist ainult H. M. oma pealiskaudsuses ütelda. Näiteid:

Iob 19, 28 olevat juurde lisatud „selle igatsemisest“. Vastaval verbil on sõnaraamatu järgi igatsemise varjund. V lisab: отъ ожиданія.

Ps. 16, 7. E P: „süda“, mitte „neerud“, sest eestlase tunnete ja mõtete keskkohtaks on süda ja mitte „neerud“, nagu vanadel juutidel. Sellest keskkohtast on jutt.

Kog. 1, 8 on E „küll“ keeleliselt vale, peaks olema „küllalt“, „küllalt“ aga ei sobi minu tõlke seosesse; sellep. „täis“. Siin ei ole tegemist lohakusega.

Hoos. 2, 2 E P: „ü h e enesele peaks“ ei meeldi H. M-le. „Ühe“ all saak sid piibliuskujad arvata Kristust. Seda H. M. nagu tahaks vältida, aga kirik pooldab seda.

Siis Jer. 2, 32. **E P** „juuksepaelad“. **M** tõlgib nagu **K** ja teised sakslased „vöö“ (Gürtel). **LXX** aga ütleb *σπηθοδεσμῖς*, s. o. rinnaside, ladinlased ütlevad *catena* = ketid, või *quae aligat* = mis seob (võib mõne seletuse järgi ka olla mõni sidepael peiu ja mõrsja vahel), **V**: повязка. Valik on suur. Arvasin jääda vana tõlke juurde, ja see sobib hästi ühte koha mõttega.

Hes. 36, 23. **E P** „silma ees“. Jah, eestlane ütleb „silma all, silma ees“ jne., kus teised keeled tarvitavad mitmust „silmade“.

Ka ei ole minu enda (ilma **E**-ga ühinemata) tehtud parandused tehtud „valesti“ ja **H** (s. o. H. Masing) ei õpeta mulle siin mitte heebrea keelt, vaid eesti keelt, mida ta võiks jätta teiste hooleks. Võrreldagu tema toodud näiteid (lk. 502—503). Lisan ainult mõned märkused.

Õp. S. 3, 3 **P**: „käsulaud“ ühtub **V**-ga: *скрижали*. Päris **H**-s seisab *לֹא־חֶ* = tahvel. Eesti „laud“ ilma määruseta on ikka midagi teist kui saksa „Tafel“.

Kog. 1, 2 juurde tehtud märkus: „Kukke ei tunta veel VT-s!“ ei pea paika. H. M. ei jälgi sõnaraamatuid. Buhlis küll kukke ei leidu, aga Fürsti sõnaraamat tunneb seda; ta tõlgib heebr. *zazir* (Õp. S. 30, 31) „kukk“ ja ütleb, et selle vaste ka süüria tõlkes esinevat kuke tähenduses. Kreeka **LXX** ütleb Õp. S. 30, 31 *ἀλέκτωρ*. See on ka VT. H. M. ei oleks tohtinud ignoreerida seda ja siis teisi süüdistada teadmatuses.

Stiili ja eestipärasuse küsimusi, milledes H. M. mulle tahab olla õpetajaks, kulutades terve teise poole oma arvustusest selleks otstarbeks, ma ei puuduta, vaid jätan nende hindamise H. M. arvustuses asjatundjate hooleks, kes eesti keelde ehk on enam süvenenud kui mag. H. M.

Kõik salmide lüngad üksikute sõnade või sõnagruppide ulatuses panen kooliipiibli lühenduste arvele.

B. H. Masingu arvustus pole päris asjalik ega küllalt teaduslik. Kummagi omaduse iseloomustuseks üks näide.

1. Moos. 20, 13 (lk. 502 all) käskude sõnastuses esineva keelu „ära mitte tapa“ kohta seletab H. M. väga õieti, et heebrea keeles on kaks keeldvormi, üks käskiv ja teine paluv. Kuna keeldsõna „ära mitte“ väga paljudele ja ka H. M-le ei meeldi, siis ta soovitab päris õrnal viisil, et oleks pidanud katsuma vahet tähele panna ja tõlkima kas 1) „ei tohi tappa“ või 2) „ära tapa“. Siin aga jätab H. M. targu ütlemata, et käskudes esineb käskiv keeldvorm, mille eesti keele vaste on „ära mitte“.

2. Jes. 53, 8 (lk. 503 keskpaigas) tõlke arvustamisel leiab H. M., et **E** ja **H** (= H. M.) ütlevat „neile“ (mitmus), **P** ja **S** aga „teda“ (ainsus). Siin olevat **S** „o m a v o l i l i s e l t teksti parandanud“ või, teaduslikus keeles, konjektuuri teinud, ja **P** olevat t ä h e l e p a n e m a t a selle võtnud üle. — Etteheitena **S**-le ja **P**-le H. M. eksib rängasti. Lubatagu väite tõestuseks lähemalt seletada. Asjaolu on järgmine:

Tõelik **H** (= heebrea tekst) ütleb siinkohal: *lāmō*.

Tõlgetest, mis minul peale **S** on käepärast, näitavad ainsust: Vulgata (IV sajandist p. Kr.) — *eum*, Tremeliuse ja Juniuse ladinakeelne piibel — *ipsi*, M. Luther (1534) — *er*, **V** — *онъ*, rootsi vana — *han*, rootsi uus (1917) — *över honom*, inglise revised version — *he*, katoliku van Ess — *iĥn*, Elberfeldi piibel — *iĥn*, H. Menge tõlge (ilm. 1926) — *iĥn*, ka kreeka **LXX**, kus pronomen „tema“ peitub verbis — *ἡχθῆ*, samuti vene kirikuslaavi Piibel (IX saj.), mis tõlgitud **LXX**-st — *ведеся*, siis vana **S** — *hän*, ja vahepealne **S** — *hântä*.

Minul käepärast olevaist Jesaja kommentaaridest mainib küll mitmust, kuid pooldab ainsust vana hollandlane Campegius Vitringa (XVII saj.), tunnustavad aga ainult ainsust kuulus Franz Delitzsch (1866) ja Orelli (1891).

Grammatikud ei taha siinkohal teada mitmusest (Evald) või ei pea *lāmō* mitmuselist tähendust üldse võimalikuks (Gesenius-Kautsch § 103. 2. ääremärkus 3).

Sõnaraamatuist jätab Gesenius-Buhl silbi *mō* kohta, millest *lāmō* prepos. I lisamisel on tekkinud, lähema seletuse andmata, peab seda pron. *māh* teisendiks, samuti Gesenius-Mühlau-Volek; Fürst toob *mō* kohta terve veeru seletust ja ütleb seal: „*amō* on suffikslisand mitmuse suff. *ām* asemel, tarvitatakse aga „väikestes sõnades“ luulevormis ainsusena, nii *lāmō* Jes. 44, 15 jt. (samaugune *lāmō* kui Jes. 53, 8).

Mitmusena võtab *lāmō* peale **E** („neile“) minul käepärast olevais tõlkeis ainult hollandlane Seb. Schmid (1740) — *illis* —, kes **E**-ga ja **M**-ga (s. o. H. M.) vist on usaldanud samu allikaid.

Ülaltoodust selgub, kuidas vähematki põhjust ei ole H. M-l süüdistada **S**-u omavalis ja **P**-d tähelepanematuses.

Kuigi **E** ja Schmid tõlgivad *lāmō* — „neile“, ei kattu see „neile“ otsest teistes tõlgetes vasteteks peetavate sõnadega: „teda, tema, temale“ jne. Sest **E**-l ja Schmidil esineb „neile“ kõrvallauses ja ei kandu pealause subjektisse, kuna „teda, tema, teile“ jne. teistes tõlgetes esinevad liitlause teises pooles ja kanduvad eelmise poole subjektisse. Siin on vahe suur. Õigeks hinnanguks toome esile tõlked.

E tõlgib: „ta on ära lõigatud... mu rahva üleastumise pärast ja nuhtluse pärast, mis neile pidi saama“. **P** tõlgib: „... mu rahva üleastumise pärast tabas teda löök“. See „teda“ ei vasta ometi „neile“ **E** juures, vaid kattub ennemini „ta-ga“ **E** tõlke hakul. Siis **E**-gi ei aita **M**-u? Mis **M** õieti tahab? See peaks selguma minu arvates, kui võtame heebrea teksti liitlausena, nagu ta seda ka tõesti on. Vastavalt *lāmō* tõlele on võimalik seda lauset sõnasõnaliselt tõlkida kahte viisi: 1. Võttes *lāmō* ainsusena saame: „mu rahva üleast. pärast oli temal nuhtlus (ehk piin ehk löök)“, ja 2. võttes *lāmō* mitmusena saame: „mu rahva üleast. pärast oli neil nuhtlus“. Mulle näib, et H. M. vist tahab seda. Sest ainsus „temal“ vihjab eelpoolsetes salmides esinevale „Jehoova sulasele“ (52, 13) ehk „tallele, keda viiakse tappa“ (53, 7), s. o. Kristusele, „neile“ aga vihjab „minu“ ehk iisraeli rahvale samas salmis (8). Esimese vihje võimalus ei näi nagu meeldivat H. M-le, ent kirik peab sellest kinni, sest seda nõuab UT (vt. Ap. 8, 32), mis on VT-ga ühes üks pühakiri.

H. M. talitusviisis peitub siis mingi siht.

D. H. Masingu arvustus on sihilik niihästi minu kui Piibli suhtes. Minu suhtes see lähtub juhtmõttest: *Audacter calumniari*

semper aliquid haeret (sõna *calumniari* võetagu siin kõigis tema tähendustes, nagu need näit. leiduvad väiksemas Georges'i ladina k. sõnaraamatus). Piibli suhtes see püüab rebida VT lahti UT-st.

H. M. ütleb Jes. 53, 8 tõlke arvustamisel (lk. 503 keskpaigas), millega ta, nagu ülalpool näidatud, sisse on kukkunud: „kuigi H. P. arvates iga kirjatäht on inspireeritud“. Miks inspiratsiooni-usk (mis on minul küll teissugune kui H. M. seda mulle ette heidab) H. M-ut ärritab ja käre-daks teeb ?

Võttel näib kindlasti olevat oma tagamõte. Näib, et H. M. mind kui Piibli parandustöö tegijat rünnates tahab rünnata meie senist ja uut piiblitõlget.

Siin on tegemist kahe usulise voolu esindajate kokkupõrkega : 1. voolu, mis usub Piibli inspiratsiooni ja püüab hoida alal Jumalalt kätte antud aaret, tema Sõna ja sõnu, ja 2. voolu, mis tahaks Piibli algteksti parandada ja ümber teha. H. M. muid allikaidki ei ole võtnud mõõdupuuks kui usuliselt kõige vabameelsema **K** tõlke ja üksi samasuguse sõnaraamatu, mis mõlemad kubisevad konjektuuridest või konjektuuride ettepanekuist. Mis aga konjektuur on, ütleb H. M. ise selgesti lk. 505 ülalt 1. rida, nimelt: „teadlaste poolt oletatud tekst, mitte **H**“ (= heebr. t.)

H. M. heidab küll mullegi ette, et mina olevat tarvitanud konjektuure. Siin ta aga jälle vassib. Näidetes.

Ps. 22, 17 ei ole *k'arū* konjektuur, vaid käsikirjaline teisend.

Ps. 73, 20 *bā'ir*, mida E ja paljud teised tõlgivad „linnas“, ei tarvitse olla *b* ja *'ir* ühendus selles tähenduses, vaid *'ir* on ka paralleelvorm verbile *'ur* (üles kargama), nagu näitab Fürsti sõnaraamat. Ja Mühlau-Volcki sõnaraamatugi järgi on minu tõlge ka õigustatud, sest seal on näidatud *'ir* — valvur. Buhli sõnaraamat neid seletusi ei anna ja võib-olla, nagu ma mõnest teisest kohast olen märganud, sihilikult. Ta on ju ka konjektuuridemees. Mina oma tõlkes „peale ärkamist“ toetusin ladina Trem. ja Jun. tõlkele: *expurgisceris* ja **V** tõlkele *пробудивъ*, neid oma arusaamise järgi parandades.

Ka Jes. 9, 6 „et suurendada valitsust“ pole konjektuur, vaid eessõna *l* läbi õigustatud otsene heebr. teksti tõlge, nagu see ka leidub Trem. ja Jun. juures: *amplitudini principatus*, Schmidil: *multiplicanti principatum* ja **V**-l для увеличения владычества, mida mina järgisin.

Ps. 73, 4 olen küll H. Menge kaudu, kes käib **K** järgi, ennast lasknud viia libedale ja kukkunud, kuid selle vea ma parandan. Juhtum on minule vaid uueks tõukeks vabameelseid tõlkeid vältida niipalju kui vähegi võimalik.

H. M. ütleb (lk. 505): „Kui juba konjektuure tehakse, s. o. teksti parandusi, siis võib küsida: miks seda ei tehta säära-seil kindlasti valedel kohtadel (minu harv.) nagu Ps.

2, 12, kus „suudelge Poega“ asemel kindlasti tuleb lugeda sõna, mis tähendab „tema jalgu“.

Kust see kindlus on võetud? Ja mil põhjal tuleb lugeda *βάρ*, s. o. poja asemel *ράβλαν*, s. o. tema jalgu? Heebreakeelses VT-s on jalgade suudlemisest veel vähem juttu kui kukest! Ainult apokriivas „Estri tükkides“ (2, 4) lubab Mordekai suudelda Haamani jalgu, kui on sellega võimalik päästa Iisraeli.

Ent Estri tükid ei kuulu heebreakeelsesse VT-i, vaid ainult kreekakeelsesse (LXX), mida H. M. ignoreerib. Võitnud kuninga suudlemisest aga, kelleks Ps. 2, 6 osutub „Poeg“ (s. 7), räägib 1. Saam. 10, 1. Muid allikaid H. M. konjektuuriks ei leidu kui ainult tema ja teiste temameelsete „kindel“ tahe Piibli teksti muuta, sest siin on jälle „säärane vale koht“, kus esineb Jumala „Poeg“.

Väga kujukas on, kuidas K, kes konjektuuride tegemises on suur meister ja kellelt H. M. palju on õppinud, Ps. 2, 12 oma tõlkes käsitab. Ta tõlgib seda järgmiselt: „12“* et ta ei vihastuks jne.“ ja ütleb siis ** all ääremärkustes (sulud on tema):

„Vahelejäetud sõnu tõlgitakse harilikult: „Suudelge poega“ ja sellest saadakse aru kui „avaldage au pojale“ (nimelt Jahve pojale, vrd. s. 7). Selle juures aga on raskuseks, et „poja“ nimetamiseks ei esine tekstis harilik heebrea sõna, vaid puhtarameakeelne.“

Aramea keel aga on heebrea murrak.

Ilmne on, missugune oleks pidanud olema see tõlge, „mida“ H. M. veendumuse järgi „eestlasil praegu oleks juba õigus nõuda“.

Kõigest, mis ma oma vastulausetes H. M. vastu olen ütelnud, selgub ka, miks mina õieti K-d, kelle H. M. ilma pikema kaalumisetä arvas ka minu juhataja olevat, olen püüdnud oma tõlkes vältida, ja ka S-u ei ole sisuliselt usaldanud, kes K konjektuure (vist H. Menge populaarse tõlke eeskujul) oma esimeses trükis (1932) nii palju oli võtnud üle, et viimane Soome kirikukogu uut VT-i tõlget kogudustes enne ei lubanud tarvitusele võtta, kui silmapaistvamad vead (nagu „n o o r n a i n e“ „n e i t s i“ asemel Jes. 7, 14) olid parandatud uues trükis. Seda enam ma aga olen VT-i osas usaldanud V-d, s. o. 1875 trükis ilmunud venekeelset tõlget, mille valmistas Peterburi vaimuliku akadeemia professor Chvolson. Kui suur heebrea keele autoriteet see sündinud juut oli, sellest teab minu ja mag. Masingu keeleõpetaja professor A. Bulmerincq palju jutustada.

Miks aga mina H. M. sihilikkusest siin olen pidanud rääkima, seletub sellega, et mul kui piiblitõlke parandajal oli tarvis

enese pealt peletada see vari, mis kipub tumestama nende usaldust, kes Piiblit loevad kui Jumala sõna ja kardavad, et minu uus tõlge Piibli teksti omavoliliselt muudab. Vist küll ka selles arvamises sain ühe adventisti käest veidi pilkava nimeta kirja, milles oli öeldud: „Teie teete nüüd seda piibli remonti. Kustutage siis ka maha see hingamisepäev, mida Teie ei tunnista. Siis see ei mõista kord Teie peale kohut.“

H. M. arvustuse tulemusena saan *mutatis mutandis* ehk kasustada 5—7% tema toodud umbes 135 näitest. Olen sellegi eest tänulik ja võtan kauba peale vastu noore teadlase agaruses minu ja minu töö vastu sihitud ülekohtused ja kaalumata ütlused.

2.

Mag. S. Aaslava arvustuse kohta ei ole mul palju ütelda. Arvustus on asjalik, mõõdukas ja heatahtlik. S. A. on kõrvutanud 1. Korintose kirja 2. peatüki esimesed 15 salmi senises tõlkes, Bergmanni tõlkes, minu tõlkes ja omas tõlkes, andes mõne koha kahes teisendis ja siis seletades vahesid ja põhjendades oma tõlget. Sellest saab piiblitõlke parandaja mõndagi näpunäidet, sest UT ei ole veel läinud trükki. Piibliselt on viivitanud.

Muidugi ei saa mina nõustuda kõigi arvustaja märkustega ja võtan siin mõne nähtuse kaitseks ja lahkarvamise selgituseks sõna. Ainult ma ei hakka rääkima puudustest, mis seletuvad juba sellega, et koolipiiblistse, mille põhjal arvustus on tehtud, ei läinud mitte lõplikult viimistletud käsikiri. Sest kui ma jaanuaris 1935 selle Piibli toimetuse võtsin enese peale, oli VT-i tõlge viimistletud Psalmideni, UT viimistlemist aga ei olnud veel alatudki ja ei saanud ka tulla päevakorrale enne maikuud, kui Inglismaal otsustati UT trükki anda enne täit Piiblit, millise otsuse tõttu ka VT viimistlemisega jõudsin ainult liobini.

Ka see aitab selgitada mõnd lahkarvamust, et ma ei ole orjalikult seotud Nestle tekstiga, vaid et mul on luba kasustada ka seni Briti Piibliseltsi väljaannetes tarvitatud algteksti, s. o. vana *textus receptus*'t. Olen sel põhjal ka julgesti vana tõlke säilitanud seal, kus mõttelist vahet ei ole ja mõni väike sissejäänud lisaõna midagi iseäralikult ei muuda, vaid ainult meenutab vana tuttavat sõnastust. Pealegi trükitakse lisaõnad täies Piiblis kurssiiviga.

S. A. vastu aga on mul öelda, et ma mõnda tema uuendust ei poolda. S. A. tõlge sobiks ainult teaduslikuks, mitte kiriklikuks tõlkeks.

S. A. tõlkes eelistatud partitsiipide lühendusi nagu „*tulles*“ „*kui ma tulin*“ asemel ei saa ma nii ohtralt tarvitada, kui neid algtekstis esineb. Ka soomlased, kes enam seda lühendust tarvitavad kui meie, ei tee seda, seletades, et kõrvallause on sagedasti selgem, eriti kui see on ajamäärus. Ka on väljajätmist kõrvallausetes ja asesõna hülgamist verbi ees nimetab soome uue Piibli eessõna korratuseks, mida tuleb pidada sobimatuks Piiblis.

1. Kor. 2, 4 *juulus* ei ole sattunud sisse saksa, vaid soome eeskujul.

Mõiste *αἰών* üldvaste eesti keeles oleks „maailmaajastu“, sest see sõna UT-s tähendab ühenduses *αἰὼν ὀπίστος* selle maailma kestvuse aega, kuna ta ühenduses sõnadega *μᾶλλον* või *ἐκείνος* või ilma lisandusteta tähendab igavikku. Nii ei ole *see ajastu* parem kui *see maailm*. Parim oleks minu arvates *selle maailma ajastu*.

δόξα ei saa eesti keeles kuidagi igal kohal tõlkida *hiilgus* või *sära*. Ainult ladina keeles on teda kattev vaste alati *gloria*, ja vene keeles *слава*. Saksa *Herrlichkeit* on küll enamalt jaolt tabav, kuid näit. jõuluhümnis öeldakse ometi: „Ehre sei Gott“ jne. Mina olen tõlkinud *δόξα* sõnadega: *auhiilgus*, *au*, *kirkus*.

πνευματικῶς (s. 13) on meelega nii loetud, sest Nestle tekstist võtsin enesele veel eri juhtnõuiks kõikumiste korral ühe käsikirja, ja nimelt B (*Codex Vaticanus*) kui minu silmis kõige parema ja minu teades kõige vanema käsikirja ära kirja. Ka see vabadus on mul.

Arvustuse lõpulõikes Piibli parandustöö aineliste takistuste ja vastutuse kohta öeldu on kõik terve tõsi ja tabav. Peaks seda pandama tähele, võiks kogu tõlke lõppsaavutis tõesti saada parem, kui ta ehk saab praegustel töötingimustel. Muidu tuleb leppida sellega, mis mina oma aja ja jõuga suudan korda saata selle äärmiselt napi tasu eest, mis minule makstakse (täpselt 10 korda vähem kui soome VT-i tõlke käsikirja eest üksi).

H. Põld.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Erni Hiir: **Sinimäed**. Kuues kogu luuletisi. E. Kollomi kaas ja originaal-puulõiked. K.-ü. „Loodus“, Tartu, 1935. 126 lk. Hind 3 kr. 60 s.

E. Hiir oma poeediloomult on eeskätt mõtlej ja selle kõrval alles tundlev. Ta mõte on varemais kogudes puudutanud küsimusi ühiskonna ja inimkonna taustalt. Need probleemid on põhilaadilt laiad, ühtlasi ka tuttavlikud: needega tegeleb ajakirjandus järjest. Seepärast, kui keegi luuletaja soovib öelda siin uusi mõtteid, peab ta ühiskondliku võitluse lülina ise olema arenenud kaugele. Tuntud mõtted võib küll kehastada uutest kujutelmades, kuid tihti peale see ei suuda päästa. Varemais kogu-

des E. Hiirt on tabanud see saatus: ta võttis küll innukalt sõna suhu, kuulajailt aga tuli vähevõitu kajastust ja tunnustust. Luuletaja jäi pinaliseks kõigest innukast tahtest hoolimata.

Veel teine pidur on takistanud E. Hiire luuletaja-edu: ta talituslaad erineb edukast luuletaja talituslaadist ning see kujunes E. Hiire kahjuks. Luuletajad meil taliliselt pole just hoolinud ümbritseva elu tegelikest muredest väga tõsiselt, vaid, lähtudes enesest ning saanud tõuke ümbritsevalt elult, tüürivad isekaina fantaasia, tunde ja sõnakunsti valda. Tihti nad asuvad opositsiooni argipäevsusega, rabeleva ning arvestava eluga, saavad seega hea tugipunkti ja arendavad siis isikupära, hoolimata kuivõrd viljakas on see tegevus elu suhtes. E. Hiir on olnud seotud argipäevase eluga liiga tugevasti, kuigi ta on tahtnud ka omapäratseda esteeditsejana ja rikas olla sõnadest. Siit vähene hoog, väikes-tes küsimustes kinniolek, tunnete pidurdumine, tunnete kunstlik paisu-amine, sõnade rohkus, nii et elamuste ja kujutelmade piirjooned muu- tusid ähmaseks. Siit see ummisjalu püüdlej jooks, millele arvustus ega vist ka lugejaskond ei jaganud tunnustust, mis oleks rahuldanud ja tii- vustanud. Pole salata: E. Hiirele vaadati tema esimene 5 luuletuskogu puhul kui teise või kolmanda järgu värsisepale. Võidi isegi kahjuröö- mutsevalt näidata E. Hiirele kui luuletajale, kes kõike on proovinud ja kes kaugele pole jõudnud.

Ei pandud küllaldaselt tähele, et juba 1931. a. ilmunud „K o d u- t e e s“ asus E. Hiir uuele töotavale teele ja jätkas seda 1933. a. ilmunud „P ö ö r a n g u s“. Ning nüüd vastses luulekogus „S i n i m ä e d“ on E. Hiir võitnud: ta on jõudnud hinnatava omapärani ja ta on leidnud värsis enda, ilma et seal midagi palju enam pidurdaks.

Juba „Koduteest“ peale hakkas E. Hiir püüdma reljeefsuse poole ning ainult vajalikkude sõnade poole. Vanast sillerdavasunaalisest ha- putaignast (omaaegsest luulekoolist!) oli raske vabaneda, kuid nüüd on enamikus E. Hiire lauludes ainult vajalikud sõnad. Tõsi, sõnakunsti vormilise külje eelistaja leiab mõningaidki kohmakusi rütmis ja riimis, kuid need nurgelisusedki on omal kohal. Muidugi sõnakunstis viimist- lemise ning täienemise võimalusi on igal luuletajal, nii siis ka E. Hiirel, kuid sellel kõigel on nüüd juba sootuks kõrvaline tähtsus.

Argipäevas ja väikestes asjus kinniolek on teinud julge pöörde: on jäädudki ümbritseva eluvõitluse juurde, on leitud selles uus julgustav ning vaimustav lahendus. Tööloomingus ühinevad in- i- m e n e j a l o o d u s j a s e e o n n e i l e m ö l e m a i l e r a h u l d u- s e k s n i n g õ n n e k s. E. Hiirel pole see ainult mõte, vaid see on saan- nud elusisuks, mis valitseb mõtteid, tundeid ning tegusid. E. Hiir on välja jõudnud siira ning veendunud armastuse ni produktiiv- selt teotseva inimese ning looduse vastu, mis on selle teotsemise võimaldajaks. Ta ei hinda mitte lihtsust lihtsuse pärast, vaid paljugi lihtsat elus on oma põhiavaldustes lihtne ja E. Hiire vastne lihtsus on ühtlasi t ö e s a a v u t u s. Siit kasvab välja kindlausuline elujaatus, mis pole mitte mingi lõöksõnalise positiivsuse moeusk, vaid pikaldaselt küpsnud elutunnetus.

Loodus saab nüüd uue väärtuse. Temasse suhtumine on soe, usal- duslik, armastav (näit. „Pöördeajal“, „Tuisupilv“, „Lumele langend on sinet“). Jõulisus tekib siin nagu iseenesest, ilma et oleks tarvis suuri sõnu (näit. „Lumele langend on sinet“).

Inimene vaatab usaldava pilguga oma eluvõitlusile: saavutused sel alal on ta elu hoogustavaks tasuks. Elumõte ei peitu mitte enda arenda- mises mingi ülikeerulise mehhanismini, mitte ka mõnuses-naiivses olesk- limeses, vaid jõukohases võitluses käsikäes ühiskonna ja loodusega. Nii siis ka mitte võitlus võitluse pärast, mitte ka kompromiss jõuetuse pä- rast, vaid kokkukõla taotlus produktiivse ümbrusega.

Allakriipsutatult on see mõte leidnud väljenduse luuletuses „Kosk ja noorus“.

Kogu tsükl „Uuestisünd“ sisaldab valdavas enamikus häid luuletusi uue inimese suhtumisest ellu. Need on vormilt lihtsad, kuid tervikuliselt läbituntud ja tugevad laulud. Need luuletused on kunstiliseks maitsmiseks, kuid ka uue väärtusliku ideoloogia kuulutamiseks. Ainult mõned üksikud ses tsükliks on kaldunud liialdustesse („Heinamaa-staadionil“, „Kalastajad“). Samuti on siiraid ja rahulik-jõulisi samalaadilisi laule järgmises tsükliks „Elu eest“ („Asundamine“, „Sügis“, „Uttu avab ukse“, „Sügissaaga“, „Sügistaevas kattub tinna“, isegi hümnilik „Eestluse eest“).

Ka ühiskonnaga tugevamini seotud motiive on E. Hiir kujundanud juba oma uues vaimus puhtal kujul, näit. „Siin nemad püsivad“, „Kes mõistatab“, „Patrioot“.

Luuletuskogu valdavas osas on E. Hiir ületanud oma senise loomingu, on jõudnud uuele teele. On selgunud E. Hiire omapärane pale, millel on mitmed väärtused, mida teistel ei ole. On jõutud läbituntud elujaatuseni, milles ta võib olla tejuhiks ka teistele. Oleks laukoa ülekohus ütelda veel E. Hiire kohta, et ta on teise või kolmanda järgu värsisepp. Ei, E. Hiir on astunud loomevõimsana teiste tugevate kõrvale.

Ometi ei puudu E. Hiire luuletajateel veel hädaohud. Laiade probleemide käsituslibedale pinnale, kus kunstiliste taotlustele ei vasta kunstiline tulemus ja puhtideeliselt ei saavutata mitte palju („Euroopa talv“, „Nagu muiste“, „Sinimäed“). Teiselt poolt võib tekkida programmlikke ajalaule („Karjane“, „Töölaul“, „Kalastajad“, „Kord ta tuleb“), milles on segavat elementi, mis terve luulekogu raamis võetult on ehk mõistetavad õieti, kuid mis üksikult võttes sisaldavad päevakajalisust ja ei saavuta tõsisemat eesmärki. Läbituntud sügava positiivsuse asemel saame tellimuslikku päevakajalist positiivsust.

Võib oletada, et E. Hiirt võidakas süüdistada üldse tahtlikus ja tellimuslikus ajapositiivsuses. See süüdistus ei pea paika: E. Hiir on hakanud käesolevas luulekogus väljenduma teele käänduma eluläheduse kuulutamise päevil, s. o. juba üle 5 a. tagasi. Nii oleks „Sinimäed“ ühelt poolt näide eluläheduse saavutustest, teiselt aga jõuab siin E. Hiir eesmärgile, mille poole ta hakkas püüdma juba „Kodutees“, ajal, millal tänapäeva ajapositiivsusest põlnud veel vähematki juttu.

D. Palgi.

Bernard Kangro: **Sonetid**. Kammissseppade Kirjastus, Tartu, 1935. Kaas: R. Vaher, siseillustratsioonid: O. Kangilaski. 64 lk. Hind 2 kr.

„Loomingu“ järjekindlad jälgijad on viimase aasta jooksul jõudnud tutvuda Bernard Kangro luulelaadiga. Nüüd astub autor meie ette oma esimese luuletuskoguga.

Üsna erinev on see raamat laadist, mida oleme harjunud ootama algajalt autorilt. Kõik luuletused raskes soneti vormis, kõigil ühine teema — loodus. Armastus ja maailmamure — need noorte autorite meelisratsud, puuduvad hoopis. Ainult „Kurb aednik“ (lk. 25) nagu riivaks armastust, kuid seda sõna pole luuletuses tarvitatudki. Ja kui teine luuletus vihjab „valulisele suule“, on lahendus antud sealsamas: haul kasvava puu uhkes ladvas „saab selgelt öeldud minu viimne veene“ (lk. 52, „Viimne veene“).

Viimane luuletus ongi Kangrole väga iseloomustav: looduses võib leida terviklikkust, mis inimeses kaotsi on läinud. Loodus ongi Kangro luules ainuke, mis õieti elab — nii kaugel on talle kogu see maailm,

mille hea ja halva ümber muude meeled ja mõtted rübelevad. Siis ongi ükskõik, kas uinuda südasuve kuumal pealelõunal:

„ja taimeloomus naeratab su suul“ (lk. 39) või uppuda:

„Ma väsin juba. Kalad nagu vennad
mind selgadega müksivad, et näe,
kuis kummaliselt öitseb vesi järves.“

Ühe sõõmuga on Kangro raamatut raske lõpuni lugeda. Juba tosin soneti järel tunneb lugeja väsimust. Vaevalt eesti luules keegi enne Kangrot on vaadelnud loodust sellise uskliku uurija usinusega. Silmitsetagu ta floorat!

Juhuslikult valitud luuletuses võime kohata järgmisi taimi: kukehari, kastehein, hiirehernes, mesilill, soetõlv, vesiroos, jõemari, jõelõng (lk. 32, „Jõeäärne“). Mõnes teises seltsib neile sama palju loomanimesid ja veelkord sama palju lõunaeestilisi murdesõnu — see teeb mõistmise pahatihti mõistatamiseks. Lisaks tihtine keeruline sõnastus ja julged figuurid. Harilikult saab autor põhjust loodusest kõnelda, kui inimene sinna läheb, Kangro — kui inimese loodusest lahkub (lk. 27, „Metsmaa“). Vaevalt võib sellele isikutule looduselüürikale ennustada suurt populaarsust.

Ja kuigi „Sonetid“ pole raamat maa- ja töörahvale, nendime Kangro värsiteoses maa- ja töölähedust — elemente, mille vajadust meie luulele nii sageli on rõhutatud: maalähedust teises ja kolmandas, töölähedust neljandas tsüklis.

Märkigem mõningaid Kangro raamatu miinuskülgi. Tema detailne kirjeldus jääb mõnikord üsna ilmetuks, pilt pole küllalt plastiline, ja me peame veelkord lugema, et meenutada, millest seal eelpool oli räägitud. Võrdlused on alati väga julged ja tihtipeale huvitavad, näivad sageli aga paljalt täitevõrdlustena („kus mustab ojaajoon kui künnivagu“, lk. 33, „Metsajärveäärne“). Sonetilõpud on paiguti šabloonilised (eriti teises tsüklis: sama avatluse motiiv — „Põllul“, „Nõmmel“, „Avatlus“). Ka Kangro riimitehnika äratav vaidlusi. Isegi vabariimi võidupäevil oleme sonetilt harjunud nõudma puhtaid riime. Kangro asendab need (üsna harvade eranditega) vähekõlavate vabariimidega, kuid küsitav on, kas riimiraskustest möödahiilimine ei vähenda riimi väärtust ja osatähtsust.

Kuid sealsamas üllatab autor säärase plastiliste piltidega nagu:

„On lumi sõnajalad sõõrdu magand“
(lk. 13, „Varakevadine“),
„Soe kevad kisub rohu kulu varjust
ning haljast vinet tõmbab üle puude“
(lk. 14, „Kevadine“).

Jääme autorilt lootma uusi saavutusi, tunnustame aga ka „Sonetides“ avastatud uudismaid.

August Sang.

K. A. Hindrey: **Suremise eod.** Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1935. 239 lk. Hind 3kr. 50s.

Hea elutundmine ja suur psühholoogiline kujutamisevõime iseloomustavad K. A. Hindrey uut romaani „Suremise eod“ osalt sama meeldivalt kui teisi ta varasemaidki töid. Meie intelligentsi elu Tartus ja suvituskohdades, töös ja ajaviitmisel, kodus, kohvikus ja kõrtsis on kirja pandud kaasaelanu asjatundlikkusega ja tõsiasjadest vahest liigagi pedantselt kinnipidava täpsusega. Liiga suure täpsusega selles mõttes, et

romaanis kujutatud olud ja inimesed ei ole mitte ainult realselt võimalikud, vaid et need tegelikus elus tõepoolest ongi olemas. Ja viimane asjaolu võib vähemalt selles ringkonnas, kus teoses kujutatud isikuid tuntakse ka omade kogemuste järgi, jätta mulje, et „Suremise eod“ on ainult mingiks isiklikuks arveõienduslikuks kavatsuseks, mida see raamat sisuliselt õigupoolest aga kuidagi ei ole.

„Suremise idude“ põhiülesandeks on kujutada ühe dotsendi traagilist saatusekäiku, mis väljendub perekonnaelu järkjärgulises mõranemises, teadusliku karjääri nurjumises, majanduslikkudesse raskustesse sattumises ja lõpuks vanaduse kätte jõudmise teravas tajumises. Saatuse-löökid põhjuste ja mõju üksikasjalisest hingeelulisest analüüsist üksi oleks juba küllalt, et väärikalt sisustada üht psühholoogilist romaani, kuid Hindrey pole siiski leppinud ainult sellega. Ta on küll pakkunud usku-mapanevaid ja kaasaskisuvaidki psühholoogilisi tähelepanekuid, on loonud teravmeelseid situatioone, on joonistanud reljeefseid kujusid, kuid peale nende põhitaotluste täitmise on ta tahtnud öelda ka veel mingi ühiskondlikult või vähemalt seltskondlikult kaaluva mõtte. Teiste sõnade-ga, ta on tahtnud mõjuda kõige lisaks ka pedagoogiliselt. Aga just Hindrey kui pedagoog on „Suremise idudes“ rikkunud peaaegu jäägita kõik selle, mida ta kui kirjanik on püüdnud üles ehitada.

„Suremise idude“ eelviimases peatükis esitatakse ühe kõrvaltegelase sadistlikkude ja vist ka masohhistlikkude kalduvustega advokaati Pärlest, kes seltskonnadaame kimbutab nende või vahel ka isenda intiimse mineviku ja oleviku paljastamisega. Ja just sellise käitumisega suudab ta kõiki sel määral terroriseerida, et kuigi teda just otse ei armastata, siis arvatakse ometi. Ning vahendeid selle mefisto jübeda alistamismeetodi vastu ei tea keegi. Ainult üks naistest arvab, et lihtne kombeõpetus, mis aga kahjuks meie seltskonnadaamidelt puuduvat, aitaks sellise piinaja vastu.

Aga mitte ainult siin, vaid kõikjal mujalgi seob Hindrey oma lõpp-järeldustes seltskonna ja ühiskonna pahed eeskätt kombeõpetuse puudu-misega. Peategelase ja tema naise vahelkord mõraneb eeskätt just selle tõttu, et saatust toob nende vahele inimesi, kes kombeõpetuslikult käi-tuda ei oska. Väljavaated professorikohale nurjuvad andekal dotsendil samuti sellepärast, et ta teadusliku töö tegemist takistab käitumisosku-seta sõber ja teiselt poolt heade kommenteta valijad ning võistlejad. Võlakoormagi korraldamisel annab tugeva tõuke kõige minnalaskmisele pangadirektorite kasvatamatus. Ning lõpuks vanaduse ja surma lähedal-oleku tajumiseski teravamal kujul on süüdi teiste kasvatamata hooli-matus.

Autori arvates kombeõpetus ei päästaks meid üksi paljudest pahe-dest, vaid see looks uuesti ka härrasklassi, mis seisuste likvideerimisega on läinud kaotsi, kuid mille järgi rahvas tõeliselt ometigi tundvat süga-vat vajadust.

Vist K. A. Hindrey ise ja tema kõrval rida teisigi on kombeõpe-tust jaganud eesti keeles mitte nii nagu „Suremise idudes“ ilukirjandus-liku vormi varjatuna, vaid otseselt õpetaval kujul. Need raamatud on olnud ühtlasi just menukamaiks eesti raamatuturul. Kuid ometi pole eesti rahvas sellest kombeõpetuse küllusest seni lunastust leidnud. Ja vaevalt suudab autor nüüdki lugejat veenda, et viisakad kummardused päästaksid meid kõigist raskusist

Teatav härrasmehelik ja samal ajal kombeõpetuslik toon ei ole küll kunagi puudunud K. A. Hindrey teoseil, aga seni on see kaasa kõla-nud võrdlemisi tagasihoidlikult ega ole võinud seetõttu lugejat kuigi märgatavalt segada. Nüüd on see tõusnud aga „Suremise idudes“ nii valitsevaks, et selle kõrval on üsna raske jälgida muud paremat, millest raamatust siiski pole ka puudu.

Ometi tahaks end troostida sellega, et lameda kombeõpetusliku tooni nii kriiskav esiletung, nagu seda näeme „Suremise idudes“, ei olene sel määral kirjaniku tahtest kui kontrollimatusest.

Sest lõpuks ei hakka silma mitte ainult ideeline järelemõtlematus, vaid vormiliseltki annab paljugi selles romaanis tunnistust kiiruga kokkuklopsimisest. Et „Suremise eod“ on kirjutatud üksikute novellidena ja osalt nii enne raamatuna ilmumist avaldatudki, siis loomulikult igal korral eraldi tuli taotleda omaette terviklust ja iseseisvust. Kõige selle liitmisel romaaniks hakkasid maksma loomulikult hoopis teised nõuded tervikluse suhtes. Nende viimaste saavutamiseks pole aga peaaegu midagi tehtud. Isegi tegelaste nimesid, mis novellides esinesid ühes ühel ja teises teisel kujul, pole suudetud täiesti ühtlustada ja nii tegeleb mõnikord üks ja sama tegelane isegi ühel ja samal leheküljel kahe eri nime all.

Küündimatusest päästab ainult töö, aga võimed ei tohi teiselt poolt kedagi töökohustusest vabastada. Kui aga kümmekond eri raamatut on aasta töökavas, siis muidugi ei aita enam ka võimed ega töö.

Oskar Urgart.

August Gailit: **Isade maa.** Roman. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1935. 408 lk. Hind 5 kr. 75 s.

„Toomas Nipernaadis“ on Gailit oma boheemilise lemmiktüübi, oma „viimse romantiku“ aretanud klassikalise selguseni. Suur osa Gailiti eelmisest toodangust tundub eelharjutusena Nipernaadi viimistletud tüübile, kuna järelharjutused oleksid ülearused.

Neil asjaoludel pidi Gailitil Nipernaadi järel küsimus põlevaks muutuma, mis nüüd, kuhu nõnda? See on iga kunstniku küsimus, kui ta oma žanris on andnud midagi lõplikku, midagi edasimindamatut ja ületamatut ning vajab nüüd puhkust ning endakogumist.

Gailiti puhul oli juhtum tavalikust koguni komplitseeritum. Kriis ei peitunud kirjaniku kunstilistes võimetes, sest oma kirjanduslike vöoruste poolest on Gailit küps kunstnik. Ent see küpsus, see kunstiline tase oli seotud romantilise laadi, boheemliku mentaliteediga, mis juba oma öitsengul vastuolus seisis realismi kallakuga ning nüüd juba üldse kaotamas oli elulist tähendust. Nipernaaditsemine pärast Nipernaadit tundus lootusetu, vajati paratamatult uut elusisu, uut motiivi. Kuid ühtlasi tuli selgitada, kui palju Gailiti omapära ning kirjanduslik stiil sobivad realistlikuma elusisu ja kodanlisema tüübistiku kujutamiseks. Seda küsimust on Gailit endale nüüd seitsme aasta jooksul tegelikult selgitada taotlenud. Ja selle selgituse tulemusena seisab meie ees romaan Vabadussõjast, „Isade maa“.

Vabadussõda on eilne sündmus, meie kõik oleme selle olgu kangelased, olgu kaasaegsed. Seda ajaloolist sündmust kõigi ta tuntud kui ka tundmata tõsiasjadega ei saa tõsiselt käsitleda vaid ulja temperamendi ning vaba mõttekujutuse lennuga. Ja peab ütleva, et „Isade maas“ ilmne tahe peegeldub kuulsat ainet tõsiselt võtta ning distsipliinile alista-tuda, mida kirjaniku fantastilised novellid tavalikult ei tarvitsenud tunda ega tunnustada. Teost piirab kindel ajalooline raamistik, liigutab kindel kronoloogiline järjestik. Tsaari väed on Maailmasõja frontidel segi löödud, „rindest sai simman, simmanist revolutsioon ja revolutsioonist kodusõda“. Selles kodusõjas algab meie lahkumine Vene riigist, Vabadussõja eepos. „Salajasim unistus, mida on kantud põlvest põlve ning ühest aastasajast teise, hakkab äkki teostuma, ning talupojast, töölisest ja haritlasest, kes on heidetud Vabadussõja sulatisahju, saab rahvas ja

riik.“ Muide, „Isade maa“ on sõja- ja rinderomaan puhtal kujul. Ja kui korra või teise satumegi tagalasse, siis siingi näeme vaid komandantuure, kasarmuid ning puhkusele lastud väeosi. Sündmuste käik avatakse partisaanide kompanii tegevusega kuski Tartu ja Valga vahel, vaenlase tagasilöömise järgul. Ja siit aredatakse lahinguid kuni Pihkvani ning Lätisse välja. Erilise põhjalikkusega on kirjeldatud verist Paju lahingut Valga eel, siis kriitilist läbimurret Petseri joonel, kus äraandlik juhtumus meie rindeosa paljastas. Ja on püütud jäädvustada meie sõdalaste mitmeid hulljulgeid seiklusi ning tempe. Samuti aimame varjunime taga mõnegi tuntud kangelase ja juhi.

Meie suureks igatsuseks olgu romaan, mis kujutaks Vabadussõda ta sangarlikkuses ja nõrkustes, täies varjamata tões ning ausas igapäevases realismis. Aga seni kui me ise oleme selle sõja kaasaegsed, seni kui langenute hauad on alles värsked ning elavad meie vabastamise kangelased, pole ajaloolise sündmuse objektiivne väljakoormimine ning ajalooliste kujude inimlik selgitus mitte võimalik. Hoopis kergem ning vist ka tänilikum on ainese juurde asuda luulelisemast küljest, milles peitub samuti oma osa tõtt, ning millest lausub romaani lõpul agonias soniv rindeohvitser Paap Meeme: „Teostasime hullumeelse luuletaja unistusi rindel, kirjutasime täakidega eepost ja sõnastasime kuulidega värse, veetlevamaid ja kaunikõlalisemaid kui seda on osanud teha ükski enne meid.“

Vabadussõja võidul teostub Eesti Vabariik. Vabadussõja „ime“ on meie rahvusliku sirguajamise tõsiasjalik müüt. Ja mida kaugemale minevikku taandub see rahvuslik suurlugu, seda legendaarsemaks muutub ta tulevaste põlvede silmis.

Ei tule imestada, kui Gailit oma „Isade maas“ seda tulevast „legendaarsust“ juba tänapäeval katsub aegsasti ette haarata. Ja vaadake, tal on selleks juba reaalselt alustki, sõdurite anekdootides. See on meie uusim rahvaluule. Kümned tuhanded on Vabadussõjast läbi käinud, on koju läinud ning oma vägitagedust ja tempudest jutustanud. Neid lugusid on suusõnal levitatud ning memuaarides kirja pandud, nad veerevad kui lumepallid üle maa ning painduvad ümberjutustaja kujutusvõime kohaselt. Need anekdoodid on fantastilised oma tulemustes, kuid tabavad karakteristikas. Ja me märkame rõõmuga, kui paras mees on Gailit neid anekdoote oma nobeda fantaasiaga niisutama ning groteskse huumoriga paisutama. Ta taipab sõduris sugulashinge, kes nagu romantikki seisab elust väljas ja kõrval ning kelle moraal ei ühti kodanliku korruga. Gailiti kunst paneb uhkelt elama lahingute dünaamika, ning sõdurite uljad seiklused ning vaprad meeletused sobivad toredasti ta kirjandusliku temperamendiga. Polegi see sõda midagi muud kui kõrgem liik boheemlust, kus kohvi asemel voolab veri. Et vältida gailitlikke endapeegeldusi, kirjanik pole oma teosele muretsenudki peategelast. Aga see ettevaatus pole teda iseene eest päästnud. Romaani „kolmas kompanii“, mis peab asendama peategelase, kubiseb väikestest nipernaadidest, kontrastidele ülesehitatud veidrikest. See kõik pole etteheiteks öeldud, vaid gailitliku ehtsuse toonitamiseks. Olgu näide Gailiti humoristlikust kõrgstiilist: „Vana Prügi oli heitnud juba pikali, sulgenud silmad ning varsti käis üks ilmatu norskamine, aga lumi kees ta ümber ning tuul hundas ta ninasõõrmetest sisse ja välja kui päratumast korstnalõõrist.“ Selles stiilis kõige uskumatum lugu ei saa keelduda realistlik olemast.

„Isade maa“ parimad kohad leiduvadki seal, kus kirjaniku kunstiline sisendusvõime ületab sündmuse tavaliku usutavuse: novell kangekaelsest lätlasest Jonis Vizbulinist, „Prügide rügemendi“ kaardimäng vaenlase tule all, eriti aga humoristlik saunastseen romaani lõpus, mis Pudsu surmaga ta vanaisale äkki avastab sõja traagilise külje. „Ta võttis liiva pihku ning vaatles kaua seda kuivanud ja tolmust maad, otseski esimest korda nähes säärast seletamatut pühadust ja aaret oma peos. Siis selle eest võitles ja

Janges tema poeg Jaan Puru, sellesama kõrbenud tolmu eest jättis Pudsuke oma elu...“ Vana Prügi pojapoja puusärgiga kojusõit on selle romaani liigutavamaid lehekülgi.

Ehkki „Isade maa“ on huvitav oma üksikutes seikades, jätab romaan tervikuna ometi mõndagi soovida. Juba teose laadis pole saavutatud ühtsust. Romaan kannab endas autori heitlusi tõsiasjadega, ent kunstilises mõttes pole ometi jõutud sünteesini, on vaid tehtud kompromisse realistlikuma käsituse suunas. Tundub, et kui Gailit poleks end siduda müüdnud aine tähtsuse ja tõsisusega, vaid, toetudes anekdootiilisele materjalile, oleks teadlikult asunud kirjutama humoristlikku vägilaseepost vabas kunstluules, paisates, ütleme, santlaagrite roodu rindeseiklustele mingi järjekordse Nipernaadi juhatusel, siis autori eriomased võlud ja voorused oleksid selles žanris kindlasti pühitsemud uut võitu.

„Toomas Nipernaadi“ oli romaan novellides ja „Isade maa“ on romaan anekdootides, mille üksikute osade vahel ei tundu mõteteliste järjestust. „Toomas Nipernaadi“ kandis ja sidus peakuju, „Isade maas“ aga puudub üldse koht, mis koguks ja seoks sündmuste käiku. Gailiti Vabadussõjal on küll geograafiline ja kronoloogiline liikuvus, kuid puudub Vabadussõja hingeeluline areng, vähemalt upub see anekdootide rägastikku. Ja siis meenub meile, et Gailit on küll väga tunnustatud novellist, kuid oma sobivust suurematele kompositsioonidele pole ta seni mitte tõendada suutnud.

H. Raudsepp.

Mait Metsanurk: Ümera jõel. Ajalooline romaan. Teine trükk. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1935. 416 lk. Hind 5 kr. 40 s.

Ajalooline romaan „Ümera jõel“ ja selle autor Mait Metsanurk on möödunud aasta jooksul sammunud võiduteed — ühe aasta jooksul saada kahekordselt kroonitud, seda ei juhtu mitte sageli. Muidugi ei ole see jätnud oma mõju avaldamata ka „Ümera jõe“ levikule. Nii oligi romaani esimene trükk poole aastaga läbi müüdnud ja asuti teise trüki eeltöödele.

Metsanurgal on olnud seni kombeks oma teoseid tugevasti parandada uue trüki puhul. Nii on ta näit. varemalt põhjalikult parandanud ja muutnud „Orjasid“ ja „Kogutud teoste“ I andes ilmunud jutustusi ning novelle. Parandusi on seal tehtud nii sisulisi, kompositsioonilisi kui stiililisi, rääkimata keeelistest. Nii kirjutati ka „Ümera jõe“ teise trüki eeltööde puhul juba varakult lehtedes, et autor katsetab seal teha tublisti parandusi.

Võrreldes teist trükki esimesega, selgub aga, et eelteated suuremaid ja põhjalikest parandusist on olnud ennakulised. Parandused piirduvad peamiselt stiili viimistlusega, eriti lauseehituslike korraraste ja kohati germanismide kõrvaldamistega ja üksikute vähemate või laiemate sisuliste muutmistega, mis asetsevad enamikus romaani esimeses osas, teises on neid tublisti vähem. Et pole tehtud suuremaid, kogu teost, selle sisu ja kompositsiooni haaravaid muudatusi, on ka vist üsna mõistetav. Esiteks, et ajavahemik I ja II trüki vahel on selleks veel liiga lühike, teiseks on I trükk autori võimete kohaselt valmis kunstteos, ja kolmandaks autori enda ütluste järgi puudus tal võimalus ja aeg süveneda põhjalikumasse parandusse.

Esimese trüki puhul heideti arvustajate poolt Metsanurgale ette mitmesuguste ajalooliste seikade vastu eksimusi nii esemliku kui vaimse kultuuri suhtes. Siingi on autor piirdunud ainult kergemini teostatavate parandustega. Nii juhiti varem („Eesti Kirjandus“ 1934, lk. 565) ja ka nüüd teise trüki puhul („Vaba Maa“ 1935, nr. 280) tähelepanu ühele võrdlemisi tähtsale küsimusele, nimelt kohale, kus Metsanurk sõrenda-

tult kirjutab Russini lätlaste võiduka sõjakäigu puhul kolmesajast tapetud eestlaste vanemast. Vastav koht kroonikas pole usaldatav kui lätlaste kuulu järgi kirjutatu ja teiseks ei ole öieti tõlgendatud sõna „vanem“, kuid seda pole parandatud. Muidugi on küsimusi, mis on vaidlusalused ja milles autor võib olla eri arvamusel, nagu näit. lähi- ja kaugvõitluse võtete esinemine muinaseestlaste juures. Ka niisuguste kohtade parandamisnõue on vaeeldav.

Kuid siirdume paranduste juurde. Juba romaani esimeses lauses on tehtud stiililisi korrigeerimisi. Endise „pilvist vajus pehmeid lumehelbeid külavahe-teele, väljade valgeile palanguile...“ on nüüd „Pilvist vajus pehmeid lumeräitsi külavahe-teele, väljade valgeile palakaile...“ Natuke edasi „huuled olid kinni vajutatud“ asemel on „huuled suletud“. Teisel leheküljel Kämbi sõjaretk Lätti on endise kaudse kõne asemel jutustatud lihtminevikus. Lk. 9 endisele „Leinil lasti metsakuruss maha-jätud püstkojas külmetuda ja nälgida“ on lisatud „ja öösiti soekarjase hulumist kuulates hirmu tunda“. Selliseid väikesi täiendusi ja muutusi esineb peaaegu igal leheküljel kaunis ohtrasti, eriti romaani esimeses osas.

Sisulisi, eriti kohandamisi ajaloolaste nõuetele, on mitmesuguseid. Vello kilp ei lõhke enam pooleni ühest mõõgalöögist, vaid ainult serv lõhkeb (lk. 60). Endise sageli esineva üldnimetuse „relvad“ asemel on „taprid ja viskodad“ (lk. 24), „taprid ja nuiad“ (lk. 57), „taprid ja mõõgad“ (lk. 178) jne. „Tema jaoks valin vaheda mõõga“ ... „paraja tapri“ (lk. 38). Enne oli „paremal mõök, vasakul tapper“, nüüd „vasemal mõök, paremal tapper“ (lk. 74); „väike tapper paremal nahkvöö vahel“, nüüd „vasemal“ (lk. 7); „mõök paremal, vestu vasemal“, nüüd „mõök vasemal, vestu paremal“ (lk. 234) jne. Ka naiste riietuses on selliseid väikesi parandusi. Enne oli „õlgadel kollane sõba musta äärega“, nüüd „valge sõba kollase äärega“ (lk. 75).

Lätlaste küladest on saanud igal pool talud (näit.: lk. 8, 355, 357, 362, 386, 401 jne.). Toa asemel esineb tare (lk. 70, 79, 163, 270 jne.). Enne maksis Punapea trahvi „viis lõiku hõbedat ja kümme nogaati“, nüüd „kümme nogaati hõbedat“ (lk. 107). Enne oli Lembitul otsmik orjade viisi „kaugelt paljas, kergelt tõmmud juukseriismed lühikeseks põetud“, nüüd vaba mehe ja vanema päraselt „ja pruunid juuksed ulatusid kõrvadest madalamale“ (lk. 310).

Sellelaadilisi ajalooliste tõdede vastu eksimiste parandusi on kauniste, olen esitanud need vaid näidetena. Kui kergesti autor aga on tahtnud toime tulla mõningate vigade parandustega, seda iseloomustab järgmine seik. „Ümera jões“ esinevail eestlastel on uskomatult palju kilpe, mis pole sugugi kokkukõlas ajaloolaste arvamistega. Et seda eksimist heaks teha, on autor Saarde retke puhul meeste relvastuse ülevaatus kirjeldust: „Mitmed olid kaotanud tapri, kirve või mõõga; tihe võsastik oli need vöö küljest lahti kiskunud“, täiendanud järgmise lisandiga: „Isegi kilp oli ühel kadunud. Muide, kilpe oli ainult harvadel; ei mõistetud teda öieti käsitada ega temast palju hoolida.“ (Lk. 50.) Hiljem, kui Vello üle vaatab oma sõjavarustist liivakingus, on relvade loendus kuue kilbi asemele jätud kolm (lk. 299). Ja lk. 348 on endise lauapinnast kilbi asemel „lauapindadest nahaga kaetud kilp“.

Ka mõningate tegelaste iseloomu ja nendevahelisi intriige on täiendatud, selgemapiirseks ja teravamaks muudetud, just romaani algosas. Vello ja Rahi vahekord on juba algusest peale vaenulikum. Koduteel Pihkvast on Vello kodu pärast rohkem hirmu kui enne, sest Rahi on seal; sest „eks või neile (lätlastele) see Punapea sõnumi viia ja kutsuda neid tapma ja riisuma!“ (lk. 23). Nii saab Rahi juba algul äraandia vargaiste. On tunduvalt muudetud ka Rahi tabamine öisel joomingul ja varguse avastamine. Hoopis karmimaks on aga kujunenud sellele järgnev kohtumõistmine. Kui enne kõneldakse varguse eest karistusest ainult

ühest lehmast, siis nüüd (lk. 107): „Ennem on olnud nii, et süüdlane müüakse orjaks,“ sõnus nüüd Asso maha vahtides.

„Olen kuulnud, et lüüakse ka surnuks,“ lõikas Kiur.

„Ehk võetakse tema vara,“ arvas Kiiuvits.“

Vellos on Kämbile karistusretke eel rohkem sõjakust, indu, hoogu, samuti Otil, kes on pandud nüüd tugeva sälu seljast seletama meestele eelseisva sõjakäigu põhjusi ja õhutama kõiki kaasa tulema (lk. 42 j.). Nii läheb Vello oma esimesele iseseisvale sõjaretkele — ohtudele ja võitlustele ja samas ka kuulsusele: „Aga ühtlasi veelesid need ohud. Mida raskem võitlus ees, seda suurem kuulsus on teda ootamas. Mõnegi vägiteo saadab ta seal korda oma käega. Küllap siis Sakala vanemad hakkavad teda omasarnaseks pidama, kutsuvad teda külla ja pakuvad tütreid naiseks.“ (Lk. 45.) Sõjakust ja alalises ohus olevate piiriäärsete eestlaste karmust ning taplushimu, mis on juba sündimisest saadik veres, iseloomustab uues trükis Asso veendumus ja vastuväide sepa patsifismile ja passiivsusele (lk. 87): „Mees, kui ta veel noor ja jõu juures, ihkab taplust... Ja mitte, et ükski vara pärast! Et seda saada. Kui aga keegi peale tuleb — kudas siis teisiti?! Eks pea siis taplema!“ Asso ise on endise kahe poja asemel pidanud jätma kaugetele sõjasõitudele neli poega (lk. 37).

Mägiste küllavanemate sõpruse esiletõstmiseks on sepp endisest rohkem tehtud moraalituks elunautijaks, pooldi moodsaks nihilistiks ja pessimistiks (lk. 83—87).

Mitmeti on täiendatud ka arutlusi ristiusu üle, eriti Vello ja Vaike vahel (lk. 154 jj.), kuid ka mujal. Ei ole jäänud mõjuta praost A. Grünberg'i kallaletungid, kuigi võis loota, et seda ei sünni (vt. „Päevaleht“ 1935, nr. 268 ja 272). Nüüd siis on need kõige kurjemad kohad tehtud kantslikõnelejailegi suupärasemaks ja nende vaimule vastuvõetavamaks, ehkki tagasihoidlikult. On see tulnud teosele kasuks või kahjuks, jäägu see siin lahtiseks. Nii on „Pole talle ehk meest vajagi! Läheb hästi, teeb talle püha vaim ise poja“ (lk. 276) asemel lihtsalt „Pole talle ehk meest vajagi. Näed, neitsi Maria, see...“ (lk. 278). Endiste „Las aceleb „Maria“ oma Kristusest peigmehega kuskil metsapadrikus, hiljem seal püstkojas! Seal võib ta ööd otsa põdranahkadel oma surnuist tõusnud haldjaga hoorata!“ (I tr. lk. 289) asendab „Las hulgub „Maria“ oma Kristusest peigmehega mööda metsapadrikuid!“ (lk. 291). „Püha neitsi sohipojast“ on saanud lihtne poeg (lk. 327) ja „kolmesabasest“ „kolme palega jumal“ (lk. 403). Kuid see on ka kõik, mis kallaletungijad on võitnud.

Need on tähtsamad ja olulisemad parandused „Ümera jõe“ teises trükis, kuigi eeslitatu annab ainult lühikese ja parandusi iseloomustada tahtva ülevaate, mitte aga kaugeltki tühjendavalt. Teos on nende kaudu mõndagi võitnud ja võib endisest paremini täita oma ülesannet ajakohase ja eeskavakindla rahvusliku vaimu levitajana. Olgu siin ainult veel rõhutatud, et ta pole rahvuslik mitte sugugi tendentslikult, vaid see sisaldub temas kui kunstiväärtuslikus kirjanduslikus teoses.

Juhan Käosaar.

Major Paul Villemi: **Kapten Anton Irv.** Kapten Irv. Soomusronglaste Seltsi väljaanne, 1935. 280 lk. Hind 1 kr. 75 s.

Nagu iga elulugu nii ka käesolevat võib lugeda väga mitmesuguste huvidega. Mõni asjatundja lahingustrateegias ja luuretehnikas jälgiks, klassifitseeriks ja hindaks esijoones Irv e sõdimisvõtteid, mõni eestilise hinge teoreetik otsiks oma- ja võõrassilisi jooni tema tegumoes, mõni sugukondade uurija loeks erilise hoolega esivanemate kohta käivat

osa ning otsiks kinnitusi oma pärivusteoriale jne. jne. Esijoones peaks aga elulugu siiski andma meeldejääva pildi kangelase isiksusest ning selle kujunemisest.

Just selles kõige olulisemas punktis lootsin raamatult vähe. Kartsin, et teos on kas ühekülgsest ja pinnaliselt panegüüriline või impressionistlikeks pispildikesiks koosthajuv nagu hiljuti Hindrey sulest ilmunud kindral Pödder'i elulookatse. Kuid raamat osutus paremaks, kui aimasin. Irve isiksusest jääb meelde kindlaid ja selgeid jooni ning vähemalt järelemõtlik lugeja võib aimata toodud faktidest tema kujunemiskäigu põhijooni ning nendele omast teatud dialektikat. On nimelt väga tõenäolik, et oma elu algul koges suuri kindlusetusetundeid tulevane väejuht, see poolsöötis talu laps, kes varakult tutvus urvaplaastriga, kelle kelmused päevavalgele tulid, kui ta neid teiste poistega koos püüdis teha, kes kooli tuli viletsais rõivais, kannatas seal õpetaja pilget ja pahahtlikku erapoolikust ning teiseks aastaks jäeti samasse klassi. Muidugi ei kasvatanud ta iseteadvust ka puhtmajanduslikel põhjusil vene usku minek, millest ta esialgu pidas paremaks surma! Ja ometi kasvas Irvest autoriteetne juht ja eneses kindel tegelane! Ümbrus käitles teda nooruspäevil tujukalt ja ettearvestamatult, Irv aga haaras sõdureid just oma korralduste suure loogika ja läbikaalutusega. Irve õpetaja unustas oma kohused õpilase vastu. Irv aga püüdis erilise innuga olla kohuse-truu. Kannatus teeb koorma kergeks, arvab ta elutargalt, alistudes ümbruse ideaalidele. Ta lugupidamine ühiskonna vastu on suur — „mida keegi on, seda on ta kõige esiti teiste läbi“. Kui temast poleks saanud töökas ja oma kohustele andunud sõdur, siis oleks ta jäänud oma ülesandeid sama tõsiselt võtvaks põllumeheks või õpetajaks. Tal ei olnud mingit erilist huvi alguses sõdurikutse vastu — pigemini lootis ta kooliõpetajana väeteenistusest pääsemist. Teod, millelega ta imetlust äratas sõjas, ei tundu tekkinud puhangulisest innustavast vihasööstist vaenlase vastu, vaid enam leidlikust intelligentsist, millega seltsib usk kohustusse ning pidev rahulik tahe neid täita. Ja sealjuures ometi väejuhi silmade vaikne nukrus mitmel pildil laseb aimata, et sõja paratamatus pole mingiks rõõmuks mehele, kes kahekümnenelja-aastasena pidas kangelaseks seda, kes suudab sõbraks ümber muuta oma vaenlase. On täiesti loomulik, et selline sõdur kohusetruudusest ei taha ülearuseid metsikusi vaenlaste suhtes, et ta näit. välja astub vangide mahalaskmise vastu.

Teosele ei saa ette heita, et ta puudutaks ainult peategelase häid külgi. Ei, siin ja seal leiavad märkimist ka negatiivsed jooned, peamiselt küll Irve noorpõlve käsitlevas osas. Üldse, mida enam lõpu poole, seda ligipäätamatumaks näib muutunud autorile Irve sügavaim siseilm. Me näeme küll tema rahulikku, teisi distsiplineerivat esinemat, jälgime tema tabavat haaramist sündmuste käiku, tunneme tema lakkamatu tööjanu, kuid me tahaksime veel rohkemgi teada, et mõistmine oleks sügavalt terviklik. See suur, kohati väsitavaltki suur üksikasjalisus, millega kirjeldatakse Irve juhitud operatsioone Vabadussõjas, ei avasta meile lõpu poole enam uusi jooni väejuhi isiksuses. Muidu on need leheküljed aga tänuväärt lugemismaterjaliks Vabadussõja käigust huvitatule. Sündmuste faktiline külg paistab tabavalt edasi antud.

Allikmaterjali näib autor hoolsasti kogunud. Kui tabavalt ja õieti ta on seda kasutanud, on Tartus raske kontrollida. Üksikud tsitaadid oleksid olnud mõjukamad, kui nad oleksid veel lühemad ja vabad mõnest kõrvalisest mõttest ja lausest. Nimede kirjutamise täpsuses äratab kahtlust, kas 1905. a. paiku Viljandis teotses avalikult Viljandi Noorsoo Ühingu. Kas ei mõelda siin Viljandi Noorsoo Kasvatuse Seltsi, mille pilt ka raamatus ära toodud, kuid millest pole vähematki juttu tekstis?

L. Anvelt.

Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1933. Tartu, 1935. 343 lk., kriiditabelite ja arvukate joonistega. Hind 7 kr.

Välismaagi suurte raamatukogude vahetuskirjanduse laualt võtavad enamasti Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatu kõite kätte teatava rõõmuga uhkustundega. See teaduslik publikatsioonisari annab objektiivse ja hea tunnistuse tasemest, millel asub teaduslik uurimus Tartu ülikooli juures paljudel humanitaarteaduse aladel. Ka trüki- ning toimetustehniliselt seisavad ÕES-i väljaanded nõutaval kõrgusel.

Viimase (1933) Aastaraamatu mahukas kõide algab P. A r i s t e materjalipublikatsiooniga „Wotische Sprachproben“, millest on olnud juba eraldi juttu käesoleva ajakirja veergudel (E. Kirj. 1935, nr. 11, lk. 528).

R o l a n d S e e b e r g - E l v e r f e l d t käsitleb pikemas kirjutises Tartu elanikkonda Rootsi ajal (1625—1656). Põhjalik, rohkeile arhiivuurimistele tuginev töö annab peale muu ka väärtusliku läbilõike Tartu elanikkonna etnilisest ja sotsiaalsest struktuurist küsimuses oleval ajal. Huviga näeb lugeja, et juba XVII saj. algupoolel meie kodumaa linnade elanikkude hulgas eesti aines on olnud küllalt tähelepanev.

Linnaarhivaar, ühtlasi Õpetatud Eesti Seltsi Mündikabineti juhataja E. T e n d e r avaldab pikema ning üksikasjalise uurimuse Tartu nahk-hädarahadest XIX saj. algul. On tõsiselt tervitatav, et meie kultuurilooline uurimus on mag. Tenderi näol saanud pideva tööjõu numismaatika alal.

H. M o o r a l t on käesolevas Aastaraamatu kõites ilmunud prantsuskeelses tõlkes kirjutis Tartu asutamise kohta, avaldatud veidi varem koguteoses „Tartu II“. Kahtlemata on see huvitav ajaloolis-muinasteaduslik vaatlus siin väljaspoolsele uurimisele kättesaadavam kui eelpoolmainitud publikatsioon. H. M o o r a avaldab Aastaraamatus 1933 veel teisegi töö, nimelt 1930. a. Peipsi rannikul Piilsi küla all leitud vanema raua-aja aarde leiusehete ning aarde koosseisu lähema kirjelduse.

R. I n d r e k o artiklis „Sépultures néolitique en Estonie“ lisab uut materjali ning häid tähelepanekuid meie kodumaa noorema kiviaja kultuuri tundmisele. R. Indreko poolt avaldatud ainestikku vaatleb antropoloogiliselt seisukohalt iseseisvas pikemas artiklis J. A u l.

Kahte huvitavat, Eestis seni ainulaadset lootsikuleidu, kus lootsiku küljelauad on emapuu külge õmmeldud puujuurtega, kirjeldab G. R ä n k. Mõlemad leiud on pärit Põhja-Eestist. Iseäralikul kombel lootsikute õblemist praegu Eestis enam ei tunta. Tuleb oletada, et vastav tehniline oskus, kui see kunagi varem on olnud Põhja-Eestis tarvilusel, on kas ununenud, või on lootsikud väljastpoolt, näiteks Ida-Soomest imporditud, mis on vähem tõenäone.

M. K i n d l a m käsitleb lühemas, kuid võrdlemisi tihedasisulisel ingliskeelses monograafias ühte meie huvitavat ajaloolist ja etnograafilist ehet, südamekujulist sõlge.

Kõite viimseks kirjutiseks peale tegevus- ning laeka-aruande on O. L o o r i t s'a järelhüüe Soome tuntud folkloristile K. Krohn'ile.

On põhjust eraldi ära märkida, et kõnesoleva Aastaraamatu kõites saksakeelsete artiklite kõrval esinevad rohked prantsus- ning ingliskeelsed kirjutised, mis esitatud materjali rahvusvahelist kättesaadavust märgatavalt tõstab.

E. Laid.

Elav Teadus.

Populaarteaduslik seeria.

Aastas 12 üle saja-leheküljelist piltidega raamatut. Teaduslikkude küsimuste lihtne ja põnev selgitamine. Seni ilmunud 48 raamatut. 1936. aastal ilmuvad: Eesti maakultuur ja moodne talu (K. Liidemaa), Kuidas lugeda? (A. Aspel), Lood filosoofia ajaloost (Durant), Eesti majanduslikust arengust (J. Jaanusson), Eesti ajakirjanduse ajalugu (Helm-Urgart), Maailmaruum ja tähed (A. Kipper), Eesti raamatu 400 aastat (J. Roos), Inglased, nende iseloom ja ühiskond (A. Maurois), Kalevala — ühissoome eepos (A. Anni), Sport ja kehakultuur (A. Klumberg), teoseid lennukitest ja lennutehnikast, ühiskonnateadusest, draama ja teatri ajaloost, läti kultuurist ja kirjandusest, usu ja teaduse vahekorrast jt. Aastakäik 9 kr., üksiknumbritena pappköites 14 kr. (Üksikmüügil à 1 kr., köites 1 kr. 50 s.).

Suurmeeste Elulood.

Biograafiline seeria.

Aastas 6 sajaviiekümne-leheküljelist raamatut piltidega. Inimsoo väärtuslikumate ja jõulisemate esindajate eluvõitlused ja suursaavutised elaval ja kõiki haaraval kujul. Senini ilmunud 29 raamatut. Tuleva aasta kavas on elulood järgmisest valikust: Dostojevski (kirjutanud O. Urgart), F. Nietzsche (kirj. F. Toomus), Gustav Adolf (kirj. E. Blumfeldt), Stanley (kirj. A. Hanko), Richelieu (kirj. A. Söödor), Delacroix, Goethe, Spinoza, mõni eesti suurmees. „Mis on romaanid muud kui elulood,“ ütleb kusagil Samuel Smiles. Ja sama õigusega võime öelda: mis on elulood muud kui romaanid. Inimsaatusi, nende kujunemist, inimeste laadi, nende pingutust ja loomingut kujutavad nad mõlemad. Suurmeeste elulugude aastakäik 7 kr. 50 s., üksiknumbritena pappköites 10 kr. (Üksikmüügil à 1 kr. 50 s., köites 2 kr.).

„Eesti Kirjandus“.

Kirjanduslik kuukiri.

12 kuue- kuni kaheksakümne-leheküljelist numbrit aastas, piltidega. 30. aastakäik. Artiklid kirjanduse, keele, ajaloo, rahvaluule, rahvateaduse jne. aladelt, uute raamatute arvustised, kaasandena täielik ilmuvate „Eesti raamatute üldnimestik“. „Eesti Kirjandus“ on kuukiri kõigile neile, kes kuidagi huvitatud eesti kultuuriloolistest nähtustest. Aastate jooksul kannab „Eesti Kirjandus“ kokku vaimuvara, mida ei saa jätta tähele panemata ükski haritud eestlane. Ilmuvast kirjandusest annab „Eesti Kirjandus“ usaldatavaid ülevaateid ja võimaldab orienteerumise. Aastakäik 5 kr., pärast ilmumist 6 kr., üksiknumbrid à 50 senti.

Eesti Kirjanduse Sellis

Suurturg 12, Tartu, telef. 601, posti jooksev arve 20-36.